

Л. С. Панова
В. В. Протопопова

**СТЕПОВІ
РОСЛИНИ**

Київ
«Радянська школа»
1983

Г-
О-
ІА
Ш
О

е-
н-
ОІ
Ю
СИ
е-
ІЬ,
з-
т-
з-
на
ІХ.
%
ІІ
рі-
та
и-
и-
ів-
учі
зої
до
гів

28.5
П16

ПАНОВА Л. С., ПРОТОПОПОВА В. В.
Степные растения.— К.: Рад. школа, 1983.—
190 с., ил.—70 к. 80 000 экз.

В книге описаны типичные степные растения Украины. Выделены характерные особенности их строения, приспособления к окружающей среде. Подчеркнута необходимость охраны степных растений.

Рассчитана на учащихся среднего и старшего школьного возраста, на любителей природы.

Рукопис рецензували: кандидат біологічних наук К. Д. Єрмоленко (Харківський держуніверситет) і вчитель С. П. Вилкул (СШ № 6 м. Миколаєва).

П 4802020000—172 366—82
M210(04)—83

© Видавництво
«Радянська школа»,
1983 р.

Широкою безперервною смугою простяглися степи по рівнинах півдня європейської частини СРСР, Західного Сибіру, Північного Казахстану — до нагір'я Алтаю. Далі на схід в межах СРСР вони трапляються більш-менш значними масивами на півдні Центрального Сибіру та в Забайкаллі.

Для природного рослинного покриву степової зони характерне абсолютне панування трав'янистої рослинності, пристосованої до посушливого клімату. Основу травостою складають багаторічні дерновинні злаки (ковила, типчак) і меншою мірою — кореневищні. Різотрав'я відіграє другорядну роль, причому його кількість і різноманітність різко зменшуються з півночі на південь. Гострий дефіцит вологи — головна причина безлісся степів. Невеликі лісові острівці можна побачити лише в долинах річок і по балках.

На Україні степова зона займає 40% усієї території республіки. Характерною її ознакою є рівнинний рельєф, що розрізається річковими долинами, балками та ярами. Клімат континентальний, з високими температурами влітку і морозними зимами. Кількість опадів — від 450 мм на півночі зони до 350 — на півдні. З півночі на південь змінюється й ґрунти степової зони республіки: від родючих чорноземів до солонцюватих, а також каштанових ґрунтів

крайнього півдня — безструктурних і бідних на гумус.

Через жарке літо, невелику кількість опадів і нерівномірне випадання їх протягом літа, сильне випаровування у степу часто бувають посухи й жорстокі суховії — чорні бурі. Цілинний степ стійко витримує таку негоду. Протистояти вітру степовим травам допомагають тонкі, але цупкі й розгалужені корені в одних та довгі, міцні — в інших. Рослини мають безліч пристосувань і для перенесення спеки: густе опушення, шар воску або іншої речовини, що вкриває рослину; зменшення поверхні листків, вертикальне положення листків тощо. Деякі рослини розвиваються у весняний період, коли достатньо вологи. З настанням спеки в них уже досягають плоди, надземна частина засихає, а під землею зберігаються до наступної весни цибулини, бульби. Такі рослини називаються ефемероїдами. На півдні степу ростуть однорічники, які швидко розвиваються в роки з вологою весною і за короткий час закінчують цикл свого розвитку. Називаються вони ефемерами.

Протягом вегетаційного періоду степ змінює свій вигляд: залежно від цвітіння тих чи інших рослин він то голубий, то жовтий, то білий з різними відтінками. Така мінливість — результат пристосування видів до метеорологічних умов: одні починають свою вегетацію раніше, інші — пізніше; одні ростуть швидко, інші — повільно; одні цвітуть кілька днів, інші два-три місяці. Тому і зовнішній вигляд фітоценозів, який називають

аспектом, у різний період різний. Наприклад, у південних типчакowo-ковилових степах навесні, в квітні, зовнішній вигляд фітоценозів зумовлюють ефемери і ефемероїди, що цвітуть у цей час. У травні тут панує прічаста ковила з домашньою типчака, тонконога та степового різотрав'я; в червні аспект створюють рослини типу перекоти-поле; в липні — ковила волосиста і т. д.

З півночі на південь степова рослинність значно змінюється. Так, у найпівнічніших районах степової зони зустрічаються лучні степи, для яких характерні не тільки степові, а й лучні трави. Дерновинних злаків мало, переважають кореневищні широколисті: стоколос, пирій, куничник та ін. На цих степах дуже багате і буйне різотрав'я, в якому переважають вологолюбні види: шавлія лучна, конюшина гірська, сон-трава тощо.

У справжніх степах, що лежать далі на південь, панують вузьколисті дерновинні злаки. Ці степи поділяються на різотравно-типчакowo-ковилові, де значне місце належить посухостійкому різотрав'ю, і типчакowo-ковилові з дуже бідним різотрав'ям.

Ще далі на південь лежать пустинні степи з розрідженим травостоем, у складі якого, крім дерновинних злаків, посухостійкі напівчагарники: полини, солянки тощо. На крайньому півдні степової зони великі ділянки займають солончаки зі своєрідною рослинністю: у більшості рослини соковиті, м'ясисті стебла і дуже редуквані листки.

Тепер у степовій зоні УРСР немає великих цілинних масивів. Вони давно розорані

для вирощування культурних рослин. Від цілинних степів залишилися окремі ділянки на незручних для розорювання місцях, уздовж доріг. Найповніше уявлення про степи дають ділянки, оголошені заповідними. На Україні їх кілька. Михайлівська цілина — єдина заповідна степова ділянка у лісостеповій зоні України (Лебединський район Сумської області, площа 202 га). Вологолюбні лучні рослини переважають тут не тільки в пониженнях, а й на рівнині. Хомутовський степ лежить на південному сході республіки (Новоазовський район Донецької області, площа 1028 га). Це досить великий масив різнотравно-типчакково-ковилового степу. Кам'яні Могили займають ділянку в південно-східній частині Приазовської височини (Володарський район Донецької області, площа 401 га). Це мальовниче й своєрідне поєднання гранітних відслонень із цілинним степом.

Усі ці заповідні степи входять до складу Українського державного степового заповідника.

У складі Ворошиловградського заповідника степовими ділянками є Стрільцівський степ — залишок барвистих різнотравно-типчакково-ковилкових Старобільських степів (Міловський район Ворошиловградської області, площа 525 га) і Провальський — кам'янистий степ у поєднанні з піщаниками та глинястими сланцями, його площа становить 587,2 га.

У заповіднику Асканія-Нова зберігається ділянка типчакково-ковилового степу на со-

лонцюватих південних чорноземах (Чаплицький район Херсонської області, площа 11 тис. га).

Зберігаються степові ділянки і на крайньому півдні республіки в Чорноморському заповіднику, головне завдання якого — охорона цінних птахів під час перельотів і зимівлі.

Усі ці заповідники являють собою еталони степової природи, тут можна вивчати минуле наших степів. Серед степових рослин багато декоративних, лікарських, технічних. Ще далеко недостатньо вивчено продуктивність і потенціальні можливості багатьох видів рослин. А в наш час бурхливого технічного розвитку рослини найбільш беззахисні перед інтенсивною діяльністю людини. Кожний з нас повинен нести відповідальність за збереження природи. Зараз під охорону беруться окремі види рослин, яким загрожує знищення. Вони заносяться в Червону книгу, що є сигналом для розробки практичних заходів щодо їх збереження. У Червону книгу УРСР внесено і кілька степових рослин. Збереження різноманітності рослин — обов'язкова передумова для поглиблених досліджень у галузі ботаніки, екології, рослинництва тощо.

АЙСТРА ЗАМІЩУЮЧА.
АСТРА ЗАМЕЩАЮЩАЯ.
ASTER AMELLOIDES BESS.

Родина Айстрові (Складноцвіті).

У дні липневої спеки, коли згасають навколо барвисті кольори степу і все більше рослин вступає в пору плодоношення, зацвітає степова красуня — айстра заміщуюча. Спалахує синім цвітом буріючий степ і знову набуває мальовничого вигляду. Айстра — рослина багаторічна. Коротке, трохи здерев'яніле кореневище її залягає на глибині 3—5 см. Від його вузлів відходять додаткові корені, які проникають у ґрунт на глибину до 1 м. Рослина може розмножуватися вегетативно відокремленими галузками кореневища. Надземних пагонів 3—7. Вони сіруватопушені, висхідні, 30—60 см заввишки, вгорі розгалужені. Листки чергові, цілісні. Великі кошики зібрані у верхівкове щитковидне або більш-менш волотевидне суцвіття. Обгортка кошиків багаторядна, черепичаста. У центрі кошика скупчені трубчасті, жовті, двостатеві квітки, а навколо, наче промені, розходяться від них довгі язички блакитнофіолетових маточкових квіток. Недаремно «зіркою» (від грецького «*astir*») назвав цю рослину видатний шведський ботанік Карл Лінней. Цвіте айстра до середини вересня. У кошиках досягають дрібненькі сплюснені сім'янки з чубком. Рoste також на сухих трав'янистих місцях лісостепової зони і південних районів лісової.

АСТРАГАЛ ЕСПАРЦЕТНИЙ.
АСТРАГАЛ ЭСПАРЦЕТНЫЙ.
ASTRAGALUS ONOBRYCHIS L.

Родина Бобові.

Білуваті, волосисті стебла широким колом розкинулися по траві, ледь підносячи верхівки. Добре розвинений головний корінь цієї багаторічної рослини сягає до 2 м углиб, а численне бічне коріння пронизує ґрунт на великій площі. Маленькі листочки і густе опушення, завдяки чому мало випаровується вологи, підвищують посухостійкість рослини, допомагають переносити несприятливі умови. Ростає не тільки в степах, де є однією з найхарактерніших рослин, а й на відслоненнях і пісках. На Україні зустрічається скрізь, крім північних лісових районів. Цвіте з червня до серпня. У жовтні надземні пагони відмирають. Восени на рівні ґрунту та на глибині 1–1,5 см закладаються бруньки, які на початку квітня починають вегетувати і згодом розвиваються в генеративні пагони. Від кореня відходять 10–25 пагонів з непарно-перистими листками. З пазух листків виходять довгі квітконоси, увінчані густими, вкороченими китицями рожево-лілових квіток. Пранорець удвічі більший від решти пелюсток віночка, чого в інших видів астрагалів не спостерігається. Зубці чашечки в 2–3 рази довші за її трубочку. Плід — біб, довгасто-яйцевидний, загострений у майже прямий носик.

АСТРАГАЛ ПУХНАСТОКВІТКОВИЙ.
АСТРАГАЛ ПУШИСТОЦВЕТКОВИЙ.
ASTRAGALUS PUBIFLORUS DC.

Родина Бобові.

Цю рослину побачиш не відразу. Біля самої землі притулилися небагатоквіткові короткі китиці яскраво-жовтих досить великих квіток, а над ними широкою лійкою розходяться ясно-зелені перисті листки 15–25 см завдовжки, які більше як двічі вищі за суцвіття. У високій траві і листки, і квітконосні пагони, що виходять з їхніх пазух, спрямовані догори, а на відкритому місці — лежать просто на землі. Рослина багаторічна. Головний корінь проникає в ґрунт на глибину до 1 м. На глибині 20–30 см од нього відходять 3–5 майже горизонтальних бічних, добре розвинених коренів. На розгалуженнях підземної частини стебла утворюється 2–5 надземних пагонів, що складаються з розетки листків і суцвітть. Уся рослина, навіть віночки квіток, густо опушена довгими білими відстовбурченими волосками. Зубці чашечки дорівнюють трубочці. Плід — біб, довгасто-яйцевидний, рудувато-волохатий. Цвіте цей астрагал в травні та червні. За період вегетації утворює дві генерації листків, осіння зимує. Типова степова рослина, поширена скрізь у степу, зрідка зустрічається і в лісовій смузі.

БЕЗСМЕРТКИ ОДНОРІЧНІ.
БЕССМЕРТНИК ОДНОЛЕТНИЙ.
XERANTHEMUM ANNUUM L.

Родина Айстрові (Складноцвіті).

У другій половині літа, коли рослинність степу майже вигоряє, сріблясто-сірі кущики безсмертків вкриваються ніжно-рожевим цвітом. Великі яскраві кошики завершують стебельця з дрібними вузьколанцетними білуватопушеними листочками. У рожевий колір забарвлені не самі квітки, а збільшені внутрішні листочки черепичастої обгортки. Вони сухі, плівчасті, лінійноланцетні, відігнуті назовні. Квітки дрібні й непоказні. У кошику їх понад сто. Спільне квітколоже вкрите плівками, що охоплюють квітки. Рослина павутинисто-шерстиста, 20–70 см заввишки. У похмуру погоду або під час дощу листочки обгортки стуляються. Це саме спостерігається і в зірваних рослин. Цвіте з червня до вересня. Плоди – сім'янки з летючкою з п'яти плівок, трохи коротших за саму сім'янку. Рослина однорічна, має добре розвинену кореневу систему, яка проникає в ґрунт на глибину до 0,5 м, забезпечуючи рослину вологою. Росте звичайно на степах і степових схилах, а також на відслоненнях. Типова південностепова рослина. Найпоширеніша в Степу і Криму. Іноді зустрічається на півдні Лісостепу.

БОРОДАЧ ЗВИЧАЙНИЙ.
БОРОДАЧ ОБЫКНОВЕННЫЙ
BOTRIOSCHLOA ISCHAEMUM (L.) KENG.

Родина Тонконогові (Злакові).

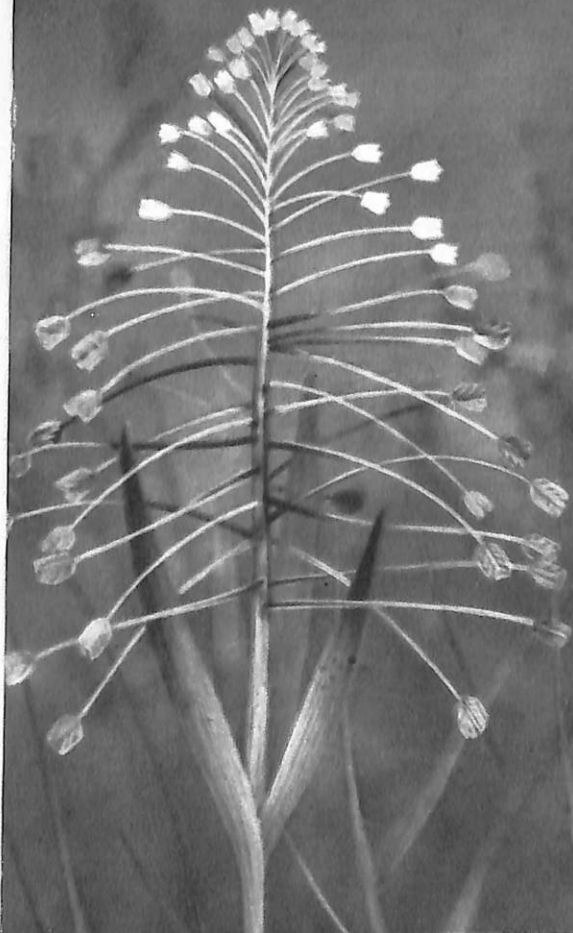
Високий злак з колінчасто-висхідним голим стеблом (40—80 см завдовжки), вузьколінійними листками й суцвіттям з 3—6 коротких колосовидних гілочок створює рихлі дерновинки з численними короткими вегетативними пагонами. Язичок листків бахромчастовійчастий. Гілочки суцвіття волосисті, зібрані пучком на верхівці стебла. Колоски одноквіткові, розміщені парами: один колосок сидячий, з двостатевою квіткою, другий — на ніжці — з чоловічою квіткою. Нижня квіткова луска двостатевої квітки у вигляді довгого колінчастого остюка (10—17 мм завдовжки). Цвіте в липні — вересні. Ростає по схилах і на трав'янистих місцях у степовій частині, найчастіше на захід від Дніпра, особливо по Дністру і Південному Бугу. Віддає перевагу ґрунтам з високим вмістом кальцію, росте також на лесах, крейдяних, гранітних відслоненнях. Досить поширений у Криму на східних яйлах, степових ділянках, галявинах; кам'янистих схилах, у соснових і ялівцевих лісах. Часто зустрічається в Степу та південній частині Лісостепу і дуже рідко на Поліссі. Поширюється в Закарпатті. У молодому стані — добра кормова рослина, дає поживне сіно. Хороший закріплювач еродованих схилів.

БЕЛЕВАЛІЯ САРМАТСЬКА.
БЕЛЛЕВАЛИЯ САРМАТСКАЯ.
BELLEVALIA SARMATICA (PALL.) WORON.

Родина Лілійні.

У пишному різнобарв'ї степу майже непомітні непоказні квітки белевалії сарматської. Лише верхівки її білих суцвіть видніють серед трави. Рослина 30–40 см заввишки, має цибулину, яка міститься на глибині 5–8 см. Стебло безлисте. Листки прикореневі, широколанцетні. Квітки зібрані в багатоквіткову рідку китицю. До цвітіння квітконіжки, завдовжки до 12 см, направлені вгору. Пелюстки бутонів білі та м'ясисті. Усе суцвіття на цей час щільне, пірамідальної форми. Поступово, починаючи з нижньої частини суцвіття, бутони розкриваються, оцвітина буріє, стає сухою і тонкою. Листочки відгину розходяться, відкриваючи яскраво-фіолетові пиляки. Тичинки, розміщені проти пелюсток, нитками (аж до пиляків) зростаються з трубочкою віночка. У міру зацвітання квіток їхні квітконіжки вигинаються спочатку горизонтально, а потім донизу. Починається цвітіння в кінці квітня або в травні і триває 10–15 днів. У червні вегетація закінчується. Ростає на степах і на схилах переважно в Степу, рідше — в південній частині Лісостепу, степовій і південній частинах Криму.

БРАНДУШКА РІЗНОКОЛІРНА.
БРАНДУШКА РАЗНОЦВЕТНАЯ.
BULBOCODIUM VERSICOLOR.
(KER. - GAWL.) SPRENG.

Родина Лілійні.

Тільки-но зійшов сніг, оголивши бурий степ. На його фоні чітко вимальовується купка великих лілово-рожевих квіток брандушки різноколірної. Кожна квітка, оточена біля основи 3-4 ланцетно-лінійними жолобчастими листками, розвивається з яйцевидної цибулини, вкритої чорно-бурими перетинчастими оболонками. Рідше квіток 2-3. Оцвітина вільнолиста з довгими, складеними в трубочку нігтикими. Стовпчик і, вгорі трироздільний, перевищує тичинки. Плід - довгасто загострена коробочка. Цвіте в березні - квітні. Росте на трав'янистих місцях, степах, по чагарниках, схилах у лісостеповій і степовій зонах (за виключенням Криму). Зустрічається рідко і лише місцями, переважно в степових заповідниках. На жаль, ця чудова весняна рослина належить до зникаючих видів. Її стає дедалі менше внаслідок розорювання степів і масового збирання квіток на букети. Вживаються заходи щодо збереження брандушки різноколірної. Вона занесена в Червону книгу УРСР, охороняється в усіх степових заповідниках республіки, а всі місцезростання за їх межами теж оголошено заповідними. Ботанічні сади впроваджують її в культуру.

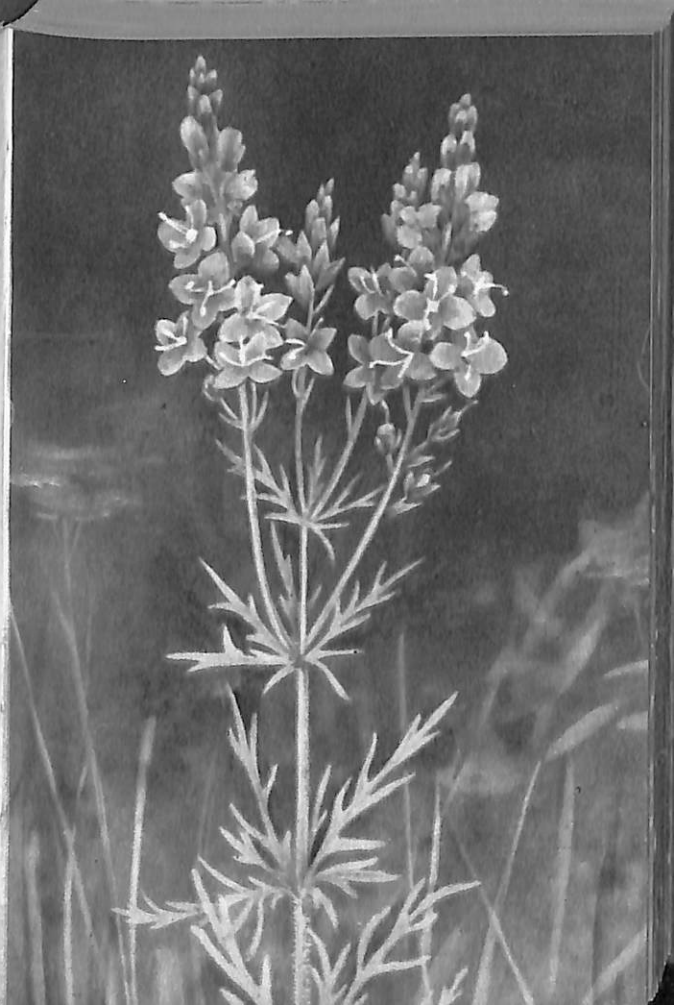

ВЕРОНІКА АВСТРІЙСЬКА.
ВЕРОНИКА АВСТРИЙСКАЯ.
VERONICA AUSTRIACA L.

Родина Ранникові.

Наприкінці травня в степу зацвітає вероніка австрійська. Невисоке, струнке, коротко опушене стебельце її вкрите ясно-зеленими перистороздільними сидячими супротивними листками. З пазух верхніх листків відходять досить довгі квітконоси, які перевищують стебельце й закінчуються китицевидними суцвіттями. Квітки 7–10 мм у діаметрі, з чотиричленною оцвітиною, 2 тичинками і 1 маточкою. Маточка розвивається раніше за тичинки, чим забезпечується перехресне запилення. Збираючи нектар, який виділяється диском, розміщеним під зав'яззю в глибині трубочки віночка, комахи вимащують пилок, а потім, перелітаючи на іншу квітку, переносять його на маточку. Цвіте вероніка австрійська в травні й червні. Плід — коробочка дуже оригінальної форми: сплюснена, округла, з виїмкою на верхівці. Під час дощів ступки коробочки розкриваються, і насіння розноситься водою. Росте здебільшого куртинками, бо добре розмножується вегетативно кореневищем. Вероніка австрійська — характерна рослина лучних і різнотравно-типчаково-ковилових степів. У степовій зоні розповсюджена на цілині та сухих цілиних схилах. Росте також у Лісостепу, Криму і на Поліссі, але значно рідше.

ВЕРОНІКА СТЕПОВА.
ВЕРОНИКА СТЕПНАЯ.
VERONICA STERPASEA KOTOV.

Родина Ранникові.

У вероніки степової струнке високе стебло 20–45 см заввишки з довгастими цілісними дрібнозарубчастими супротивними листками, які до верхівки поступово зменшуються. У верхній частині рослина опушена довгими волосками. Квітки яскраво-сині, дрібні, 7–8 мм у діаметрі, майже сидячі, зібрані в густу вузькопірамідальну виструнчену китицю. Віночок з короткою трубкою і колесовидним чотирироздільним відгином, верхня частка якого перевищує інші. До трубочки віночка прикріплені 2 тичинки, які стирчать по обидва боки верхньої пелюстки. Вони висуваються з віночка, і це робить суцвіття пухнастим, надає йому легкості й ніжності. Між тичинками міститься довгий стовпчик із цілісною приймочкою. Після відцвітання віночок не в'яне, а опадає разом з тичинками. Вегетувати рослина починає в квітні, а зацвітає в червні, цвіте протягом 5–6 тижнів. Це типова рослина степової зони, росте також у Донецькому Лісостепу і Криму. Рослина посуховитривала завдяки опушенню і розгалуженій кореневій системі завдовжки до 0,5 м. Розмножується насінням і вегетативно за допомогою кореневищ.

ВИШНЯ СТЕПОВА, ВИШНЯ КУЩОВА.
ВИШНЯ СТЕПНАЯ, ВИШНЯ КУСТАРНИКОВАЯ.
CERASUS FRUTICOSA (PALL.) C. WORON.

Родина Розові.

У час, коли білою піною цвіту вкриваються сади, зацвітає і скромний родич усім відомої вишні — вишня степова, або кущова. Її невеликі розложисті кущики, вкриті білим цвітом, прикрашають схили балок, узлісся, в заростях чагарників білими кучугурами виділяються в степу. Іноді вони зовсім маленькі, справжні карлики, заввишки 20 см, проте найчастіше бувають до 1—1,6 м заввишки. Тільки окремі екземпляри досягають 2 м висоти. Листки вишні степової дрібні, цілісні, подібні до листків вишні звичайної, квітки теж дрібні, зібрані в коротенькі зонтикоподібні 3—4-квіткові суцвіття на кінцях дуже коротких пазушних пагонів. Віночок і численні (20—25) тичинки прикріплені до увігнутого квітколожа, на дні якого міститься вільна зав'язь. По дну квітколожа розміщені нектарники. Квітки запилюються бажолами. Хороший медонос і пергонос. На початку літа визрівають плоди — соковиті, м'ясисті кисло-солодкі кістянки. Рослина світлолюбна, посухостійка і зимостійка. Її дуже цінують садоводи як матеріал для гібридизації. Використовується для закріплення сухих крутосхилів і ярів, для полезахисних смуг, невисоких живоплотів і як декоративна.

ВОЛОВИК ГМЕЛІНА.
АНХУЗА ГМЕЛИНА.
ANCHUSA GMELINI LEDEB.

Родина Шорстколисті.

Незважаючи на нещадну спеку, в піщаному степу зеленіють трави, розцвічені барвистими квітками. Серед них — висока, жорсткощетилиста рослина, з великим розложистим суцвіттям надзвичайно привабливих яскраво-синіх квіток. Це типовий представник рослинності піщаних степів — воловик Гмеліна. Стебло його вкрите довгостоланцетними листками, 30–70 см заввишки, на верхівці розгалужене. Верхівкові галузки закінчуються густими завійками, які утворюють волотисте суцвіття. Чашечка п'ятироздільна, віночок з довгенькою трубочкою та з увігнутим чашовидним 5-лопатеvim відгином. Зів віночка закритий порівняно великими зімкненими м'ясистими, бородавчастими або ворсинчастими білими лусками. Під лусками містяться тичинки, прирослі нитками до віночка, і маточка. На дні віночка захований нектар. Щоб дістати його, бджолі доводиться хоботком розсунути тичинки. При цьому вона неодмінно вимажеться пилком і, перелетівши на іншу квітку, запилить її. Плід — з 3–4 яйцевидних сітчасто-зморшкуватих горішків. Причорноморський вид, що звичайно поширений і у степовій зоні й на півдні Лісостепу. Рoste на піщаних степах, відкритих і борових пісках. Дуже рідко — у північніших районах.

ВОЛОШКА НЕСПРАВЖНЬОШКІРЯСТА.
ВАСИЛЕК ЛОЖНОКОЖИСТЫЙ.
CENTAUREA PSEUDOCORIACEA DOBRO CZ.

Родина Айстрові (Складноцвіті).

Високе стебло підносить над травами букет рожево-пурпурових кошиків. Обгортка їх складається з широкотрикутних, торочкуватих, темно-бурих придатків. Кошики невеликі, 15–18 мм у діаметрі, але дуже яскраві, зібрані в майже щитковидне суцвіття. Рослина має здерев'яніле вертикальне кореневище. Стебла поодинокі або їх кілька, 60–100 см заввишки, іноді вищі, вгорі розгалужені, з черговими, темно-зеленими шорсткоопушеними, перисто- або двічі перисто розсіченими листками. Цвіте з липня по вересень. Крайові квітки збільшені, лійковидні, без маточок і тичинок (безплідні), внутрішні — трубчасті, двостатеві. Великі крайові квітки лише прикрашають кошик, роблять його добре помітним для комах, які запилюють квітки. Пиляки трубчастих квіток зростають в трубочку навколо стовпчика, і пилочок, досягаючи, висипається в цю трубочку. Звичайна рослина степових і лісостепових районів. Росте в степах, на степових і трав'янистих схилах. Часто зустрічається в гірській частині Криму на степових ділянках схилів. Зрідка — навіть у південних районах Полісся.

ВОЛОШКА ТАЛІЄВА.
ВАСИЛЕК ТАЛИЄВА.
CENTAUREA TALIEWII KLEOP.

Родина Айстрові (Складноцвіті).

Коли йдеться про волошки, в уяві відразу виникають ультрамаринові квітки на фоні золотого колосся. Але волошок з синіми квітками з великого роду, що тільки на Україні налічує 63 види, не так вже й багато. Більшість волошок мають рожево-пурпурові квітки, є волошки білі й навіть жовті. На степах і відслоненнях росте надзвичайно декоративна висока волошка з перисторозсіченими темно-зеленими листками і лимонно-жовтими великими кошиками. Це волошка Талієва, названа так на честь видатного українського ботаніка. Рослина з довгим коренем, що вростає в ґрунт на глибину понад метр, і високим, до 1 м заввишки, вгорі часто розгалуженим стеблом. Кошики до 3 см у діаметрі, майже кулясті. Зовнішні та середні листочки черепичастої обгортки жовтуваті, шкірясті, з країв плівчасті, без придатків. Внутрішні — з яйцевидними прозорими придатками. Плід — сім'янка 6—8 мм завдовжки, з чубком, який довший за неї. Цвіте в червні й липні. Росте в степах, на степових схилах, але більше тяжіє до кам'янисто-степових місцезростань. Поширена в лівобережних лісостепових районах і південних степах, включаючи степову частину Криму.

В'ЯЗІЛЬ БАРВИСТИЙ.
ВЯЗЕЛЬ ПЕСТРЫЙ.
CORONILLA VARIA. L.

Родина Бобові.

У другій половині червня після весняного буйноцвіття в степу зацвітає в'язіль барвистий. Біло-рожеві гірлянди його суцвіть перекидаються на стебла інших рослин, спираючись на них. Так, наче по щаблях, піднімається до сонячного світла кволе стебло, підносячи барвисті, подібні до віночків суцвіття. А там, де немає підпори, розгалужені стебла стеляться по землі, утворюючи квітучі кола. Рослина багаторічна, живе 10–14 років. Стебла — 30–100 см заввишки. Нерідко цвіте до вересня. Квітки з рожевуватим парусом, майже білим човником і білими веслами, зібрані в 10–20-квітковий зонтик, який на довгому квітконосі підноситься над листками. Чашечка майже двогуба. Плід — біб, видовженолінійний, членистий, голий. Вид поширений по всій Україні. Рoste на степах, луках, узліссях, по схилах і чагарниках. Худобою не споживається, як вважають, через отруйність. Медоносна рослина.

ГАДЮЧНИК ШЕСТИПЕЛЮСТКОВИЙ.
ЛАБАЗНИК ШЕСТИЛЕПЕСТНЫЙ.
FILIPENDULA HEXAPETALA GILIB.

Родина Розові.

Великі ніжні рожевувато-кремові султани квіток погойдуються на високих тонких стеблах. Це цвіте гадючник шестипелюстковий, окраса наших степів. Рослина багаторічна, до 80 см заввишки. Коріння з численними веретеноподібнопотовщеними бульбами. Шкірясті прикореневі листки, скуччені біля основи стебла, створюють пишні куртини. Кожний листок переривчасто-перистий: два великих (25—30 мм), перистороздільних сегменти чергуються з парою маленьких (2—3 мм) трироздільних сегментів. Стеблові листки нечисленні, такої самої будови, з великими прилистками. Квітки на відміну од квіток інших видів цього роду мають не 5 пелюсток, а 6. Численні довгі тичинки (20—40) надзвичайно прикрашають квітки. Маточок теж багато — 50—15. Плід — збірна листянка. Цвіте гадючник з червня по серпень. Росте майже по всій Україні. Найбільш масово розвивається на лучних степах, південніше росте по западинках, серед чагарників, у нижній частині схилів і по дну балок. Досить добре почуває себе і на вапнякових схилах. Рідше трапляється в лісостеповій зоні та південних лісових районах. Цінний медонос, лікарська і їстівна рослина.

ГАРМАЛА ЗВИЧАЙНА.
ГАРМАЛА ОБЫКНОВЕННАЯ.
PEGANUM HARMALA L.

Родина Паролистові.

По схилах балок, обабіч доріг і на рівнині степу місцями ростуть темно-зелені, майже кулясті кущики гармали звичайної. Це чужинець, що потрапив на Україну, в її південні райони, ще в XVI—XVII ст. Дослідники вважають, що насіння цієї рослини було випадково завезене чумаками, які їздили в Крим по сіль. Опинившись в українських степах, гармала почала поширюватися по місцях з порушеним рослинним покривом: уздовж доріг, на випасах, по засмічених місцях. Гармала звичайна отруйна, має гіркий смак і неприсмний запах, тому не споживається тваринами і вільно розповсюджується. Багаторічна рослина, з міцним сильно розгалуженим дерев'янистим кореневищем, яке проникає в ґрунт на 2—3 м. На кореневій шийці може утворитися до 300 пагонів, які займають близько 0,25 м² площі. На підземних пагонах утворюється дуже багато бруньок. Стебла розкидисті, густо вкриті 3—5-роздільними листками. Цвіте з травня до серпня. Квітки поодинокі, до 2 см, жовтуваті. Плід — коробочка. Розмножується насінням і вегетативно. Гармала — цінна лікарська рослина. Корені й насіння її містять алкалоїд гармін, який має лікувальне значення.

ГВОЗДИКА АНДРЖЕЄВСЬКОГО.
ГВОЗДИКА АНДРЖЕЄВСЬКОГО.
DIANTHUS ANDRZEJOWSKIANUS (ZAPAL.)
KULCZ.

Родина Гвоздикові.

Друга половина травня. Піднялися високі трави. Цвітуть злаки, буває степове різно-трав'я. На барвистих схилах у цей час багато гвоздики Андржеєвського. Її темно-рожеві квітки на коротких ніжках скупчені на верхівці витонченого стрункого стебла в щільні пучечки. Нижні частки пелюсток витягнуті, сховані в довгій, угорі дуже звуженій, чашечці з короткими ланцетними зубцями. 10 тичинок зростаються нитками навколо двох стовпчиків. Тичинкове коло виділяє багато нектару, дістати який можуть лише метелики з довгими хоботками. Листки лінійні або лінійноланцетні, одна або дві пари верхніх листків біля основи з широкими здутими піхвами, чим дуже відрізняються од інших листків. Уся рослина сизувато-зелена з голим нерозгалуженим стеблом, біля основи якого розвинені неплідні вкорочені пагони з пучком вузьколінійних листків. Рослина багаторічна. Зимувє в стадії розетки. Стрижневий корінь проникає вглиб більш як на 0,5 м. Вузенькі досить щільні листки дуже поволі випаровують вологу, тому і зустрічається гвоздика на сухих ґрунтах. Росте на степах і схилах у степових і лісостепових районах.

ГВОЗДИКА БЛІДА.
ГВОЗДИКА БЛЕДНАЯ.
DIANTHUS PALLENS SIBTH. ET SMITH.

Родина Гвоздикові.

Витончені білувато-палеві квітки гвоздики блідої на високому тонкому стеблі виділяються серед трави. Угорі стебло її рясновил-часто-розгалужене, кожна галузка закінчується квіткою. Ніжні довгі пелюстки вій-часто-бахромчасті по краю, виходять з тонкої й довгої трубочки чашечки. Біля основи чашечки дві пари приквіткових листочків утворюють начебто другу чашечку. Тичинок 10, стовпчиків 2. Стебла розвиваються купками, по 2—7. Висота їх від 40 до 75 см. Вузенькі лінійні листки розміщені попарно. Цвіте гвоздика бліда в червні і липні. Удень пелюстки скручені і закривають вхід у трубочку, а тільки спаде спека, поволі розправляються, квітки починають пахнути, приваблюючи нічних метеликів-запилювачів. Плід — коробочка, розкривається чотирма зубчиками. При розхитуванні стебла легеньке дрібне насіння висипається з коробочки і розноситься вітром. Під час дощу зубці коробочки набрякають і вона закривається, захищаючи насіння від зайвої вологи. У цієї досить тендітної рослини добре розвинений корінь, який проникає в ґрунт більш як на 2 м. Рoste на степах, сухих кам'янистих і степових схилах на півдні Ліссостепу, в Степу й Криму.

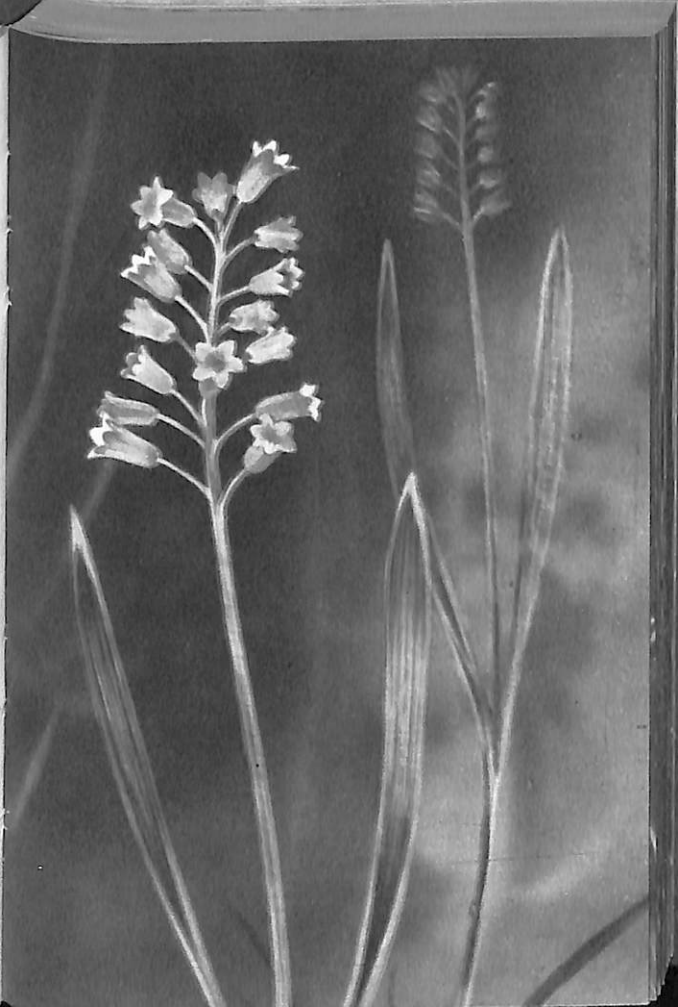

ГІАЦИНТИК БЛІДИЙ.
ГИАЦИНТИК БЛЕДНЫЙ.
HYACINTHELLA LEUCORHAEA (C. KOCH)
SCHUR.

Родина Лілійні.

Коли починає цвісти гіацинтик блідий, вигляд степу змінюється. Від його голубих квіток здається, ніби озерця розкидані по степу. Маленькі (3–5,5 см), ніби з воску, м'ясисті дзвіночки ніжно-блакитного кольору зібрані по 6–25 у довгасту негусту китицю на верхівці стрункого квітконоса, біля основи якого розвинені лише 2–3 вузьколінійних, жолобчастих листки. Віночок шестичленний, до третини надрізаний на відігнуті лопаті. Нитки тичинок прикріплені біля середини трубочки в 2 ряди, пиляки їх чорні. Багаторічна рослина, 7–25 см заввишки, має цибулину. Росте більш-менш великими купками на степах, кам'янистих схилах, по чагарниках. Починає цвісти в другій половині квітня, масове цвітіння припадає на початок травня, а в другій половині травня вже розвиваються плоди — кулясті коробочки. Після дозрівання плодів надземна частина рослин засихає, а в ґрунті залишається лише цибулина. Гіацинтик — ефемероїд. Поширений у степових і південних лісостепових районах. Поступово, на жаль, зникає. Рослину занесено в список рідкісних рослин України. Її не можна зривати.

ГЛІД ОБМАНЛИВИЙ.
БОЯРЫШНИК ОБМАНЫВАЮЩИЙ.
CRATAEGUS FALLACINA KLOK.

Родина Розові.

Одним з останніх серед степових кущів зацвітає глід обманливий. Його високі розлогі кущі до 2–5 м заввишки біліють по балках і западинках, на схилах, у степових дібровах і на галявинах. Росте переважно на Лівобережжі в південній частині Лісо-степу та в Степу, а на Правобережжі — лише в Дніпропетровській і Запорізькій областях. Листки з прилистками, товстуваті, виразно двоколірні, з волосистим черешком і війчасто-волосистими краями пластинок, на плодючих пагонах 3–5-лопатові, на неплідних — 5–7-лопатові з 4–11 зубцями. Суцвіття у вигляді складного, широкого і рідкого щитка. Віночок білий, до 12 мм у діаметрі. Стовпчик 1, угорі зігнутий, тичинок багато. Ніжні й привабливі квітки глоду мають неприємний запах. Він приваблює мух, які, мабуть, запилюють квітки. У квітках раніше дозрівають маточки, а потім пиляки, чим і забезпечується перехресне запилення. Наприкінці серпня — у вересні дозрівають плоди. Вони невеликі, близько 1 см завдовжки і 5–8 мм завширшки, червонувато-оранжеві, їстівні — смачні й корисні. Плоди, листки й квітки використовуються у медицині для лікування серцево-судинних захворювань. Ціниться глід і як декоративна й медоносна рослина.

ГОЛОВАТЕНЬ РУСЬКИЙ.
МОРДОВНИК РУССКИЙ.
ECHINOPS RITRO L. (E. RUTHENICUS BIEB.)

Родина Айстрові (Складноцвіті).

У розпал літа розцвітає в степу головатень руський. Між травами видніються сині кульки його суцвіть. Рослина ця досить висока, іноді понад 80 см заввишки. Багаторічник, з міцним білоповстисто-павутинистим стеблом, жорсткими колочками, двічі перисто-розсіченими листками та дрібними квітками, не боїться ні спеки, ні суховію. Тварини також обминають його. Звичайно росте купками, а подекуди утворює великі зарості. Квітки — сині, трубчасті, двостатеві, зібрані в кулеподібне суцвіття, 2,5—5 см у діаметрі. Загальної обгортки біля суцвіття немає. У кожній квітці є своя обгорточка з черепичасто розміщених листочків. Внутрішні листочки обгортки теж забарвлені в синій колір. Квітки багаті на нектар, їх часто відвідують бджоли. Перелітаючи з квітки на квітку в пошуках нектару й пилку, вони запилюють їх. Цвіте головатень руський з липня по вересень. Росте на степах, особливо часто на піскуватому ґрунті, кам'янистих схилах і відслоненнях. Найчастіше зустрічається в степовій зоні, трапляється і в південних районах Лісостепу і в Криму. Медоносна рослина.

ГОНІОЛІМОН ТАТАРСЬКИЙ.
ГОНИОЛИМОН ТАТАРСКИЙ.
GONIOLIMON TATARICUM (L.) BOISS.

Родина Кермекові.

Блідо-фіолетові ажурні суцвіття гоніолімона татарського видніються по всьому степу. Цвіте протягом місяця. Коренева система розвинена дуже добре, складається з головного кореня, у верхній частині здерев'янілого, довжиною близько 1 м, і численних бічних коренів. Стебло біля самої основи галузиться і розвиває 5–10 наземних пагонів, які кілька років залишаються в стадії розетки. Цупкі розчепірені галузки розсувають навколишні трави, завдяки чому суцвіття гоніолімона видно здалека. Квітки дрібні (по 1–3), в колосках, зібраних у складні колоски на кінцях гілок вилчаторозгалуженої шитковидної волоті. Кожний колосок має покривний листок і два приквітки. Віночок трохи перевищує п'ятизубчасту лійковидну чашечку. Пелюстки рожево-фіолетові. У вересні дозрівають плоди, які мають вигляд довгастого мішечка з круглою кришечкою, що відпадає. Гілочки волоті на цей час дуже розчепірюються і загинаються назовні, так що рослина набуває майже кулястої форми. Вітер відриває висохле стебло і котить його по степу, розсіваючи насіння. На місці відриву на початку жовтня починають розвиватися нові, так звані осінні, листки. Ростає у лівобережному Лісостепу, Степу та Криму.

ГОРИЦВІТ ВЕСНЯНИЙ.
ГОРИЦВЕТ ВЕСЕННИЙ. АДОНИС.
ADONIS VERNALIS L.

Родина Жовтецеві.

Букети великих вогняно-жовтих квіток розплавленим золотом горять-переливаються серед молодої зелені. Це горицвіт весняний, або адоніс. Останню назву рослина дістала від імені бога сонця Адона. Ніби підтверджуючи легенду, квітки горицвіту завжди повернуті до сонця. У похмуру погоду вони закриті. Стебло 10–40 см заввишки, просте або розгалужене, зі спрямованими вгору гілками, густо вкритими тричірозсіченими на вузьколінійні частки листками. Квітки з численними видовжено-яйцевидними пелюстками до 30 мм завдовжки. Маточки і тичинки численні. Плоди — сім'янки, зібрані в овально-видовжене супліддя. Цвіте в квітні й травні. У степовій зоні горицвіт весняний росте лише в умовах підвищеної вологості ґрунтів. Найсприятливіші умови для зростання цього виду — в лісостеповій зоні. Тут горицвіт весняний росте на лучних степах, у світлих розріджених лісах на галявинах та узліссях, на схилах балок, відслоненнях. У Криму — в передгір'ях по кам'янистих схилах і лучно-степових галявинах і на яйлі. Важлива лікарська рослина. Повновлюється дуже поволі. З насіння розвивається протягом десяти і більше років. Занесений до Червоної книги СРСР і УРСР.

ГОРИЦВІТ ВОЛЗЬКИЙ.
ГОРИЦВЕТ ВОЛЖСКИЙ.
ADONIS WOLGENSIS STEV.

Родина Жовтецеві.

У квітні степ прикрашають яскраво-жовті квітки горицвіту волзького. Від кореневища відходить розчепірено-розгалужене стебло до 25 см заввишки з тричіперисторозсіченими на лінійноланцетні частки листками. На верхівках стебла і гілок розвиваються поодинокі квітки до 4 см в діаметрі. Численні маточки і тичинки скупчені в центрі квітки, їх оточують 12–20 довгастих жовтих пелюсток. Чашолистків 5–8. Плоди — сім'янки, зібрані в кулясте супліддя. Цвіте в квітні — травні. Дуже нагадує попередній вид, але відрізняється загальним виглядом розложистого стебла, меншими квітками і широкими частками листків. Розвивається звичайно масово. Росте на степах, степових схилах, узліссях байрачних лісів. Горицвіт волзький — характерний компонент рослинності степової зони, в Лісо-степу росте лише в південній частині. Є і в Криму, але дуже рідко, лише на околицях Сімферополя і на Карабі-яйлі. Як і в попереднього виду, квітки горицвіту волзького розкриваються лише в сонячну погоду. Якщо зірвані квітки занести в тепле приміщення або просто зігріти в руці, пелюстки поволі розкриються.

ГОСТРОКИЛЬНИК ВОЛОСИСТИЙ.
ОСТРОЛОДЧНИК ВОЛОСИСТИЙ.
OXYTROPIS PILOSA DC.

Родина Бобові.

У променях сонця виблискують невеликі ділянки, немов заткані сріблястим пухом. Це куртинки гострокильника волосистого. Рослина сірувато-зеленувата, густо опушена м'якими довгими білими відстовбурченими волосками. Від досить розгалуженого кореня відходить 5—15 надземних пагонів, 15—50 см заввишки, до верхівки вкритих непарнопірчастими листками. При основі листків розвинені довгасто-яйцевидні прилистки. З-під верхніх листків виходять довгі квітконоси, увінчані головчастим суцвіттям зеленувато-жовтих квіток. Чашолистки з шиловидними довгими зубцями. Човник віночка на верхівці відтягнутий у гострячок, тичинок 10, 9 з них зрослися нитками в трубочку, що оточує стовпчик, десята — вільна. Плід — округлий біб. Цвіте із середини травня до другої половини липня. Рослина багаторічна. У середині жовтня розвиваються осінні пагони 5—10 мм заввишки, які зимують у зеленому стані, а навесні продовжують свій розвиток. Ростає на степах, на сухих схилах, відслоненнях у Степу та в південній частині Лісостепу і в Криму.

ГРОМОВИК РІЗНОКОЛІРНИЙ.
ОНОСМА РАЗНОЦВЕТНАЯ.
ONOSMA POLYCHROMA KLOK.

Родина Шорстколисті.

Великий букет різноколірних квіток завершує пірамідально розгалужене стебло невисокої темно-зеленої відстовбурчено-щетинистої рослини. На гілочках, наче підвішені дзвіночки, світло- і ясно-жовті, рожеві і лілові, червоні і темно-сині трубчасто-лійководні квітки. З віночка висувається тонкий стовпчик з маленькою дволопатевою приймочкою, оточений великими стріловидними пиляками. Нитки їх, донизу розширені, прикріплюються до трубочки віночка. Квітки зібрані в суцвіття — завійки, які разом утворюють розложисту волоть. Колір віночків змінюється в міру відцвітання, бо змінюється вміст барвника-антоціана в клітинному соці. Це одне з пристосувань до перехресного запилення. У молодих, готових до запилення квіток, віночки забарвлені в найяскравіші кольори, чим вони приваблюють комах-запидювачів. Листки цілісні, довгасті, густо вкриті довгими щетинками. Кожна щетинка виходить з білуватого горбочка. Рослина дворічна. Плоди — блискучі яйцевидно-тригранні горішки. Їх чотири. Зацвітає громовик різноколірний в травні і цвіте до половини червня. Росте на степах у причорноморських і приазовських районах.

ГРУДНИЦЯ ВОЛОХАТА.
ГРУДНИЦЯ ШЕРСТИСТАЯ.
LINOSYRIS VILLOSA DC.

Родина Айстрові (Складноцвіті).

У вересні більшість рослин засихає, і степ поступово втрачає свою мальовничість, набуваючи бурого відтінку. Жовтіють лише плями грудниці шерстистої, яка цвіте в степу майже останньою. Це багаторічна рослина. На глибині 1–2 см у неї розвивається багато горизонтальних кореневищ з короткими міжвузлями і велика кількість додаткових коренів. Надземні пагони також дуже численні, тому рослина росте здебільшого великими купами, утворюючи місцями цілі зарості. Рослина шерстисто-повстиста, зі стеблами 10–40 см заввишки, з довгастоланцетними листками. Кошики дрібні, вузькоциліндричні, зібрані в щитковидні суцвіття. Квітки трубчасті, двостатеві, жовті, з глибоко 5-зубчастим відгином. Плід — сім'янка. Росте на сухих степових схилах, засолених місцях, у Лісостепу і Степу (крім крайнього заходу). Цвіте із серпня до жовтня.

ДЕРЕВІЙ ЩЕТИНИСТИЙ.
ТЫСЯЧЕЛИСТНИК ЩЕТИНИСТЫЙ.
ACHILLEA SETACEA WALD. ET KIT.

Родина Айстрові (Складноцвіті).

Росте на степах, сухих луках, степових схилах, у розріджених лісах, на узбіччях доріг, засмічує посіви. Багаторічник, з тонким повзучим кореневищем і підземними пагонами. Спочатку розвивається розетка великих довгастих пірчастих темно-зелених листків, потім виростають міцні, трохи здерев'янілі стебла 15–70 см заввишки, з двічі- або тричіперистороздільними довгастими листками. Уся рослина опушена, має характерний запах. Стебло закінчується щільним щитком дрібних білих або рожевуватих кошиків. У кожному кошику звичайно 5 язичкових крайових квіток, серединні квітки трубчасті. Листочки обгортки черепичасті, по краю плівчасті. Плід – сім'янка. Цвіте з червня до пізньої осені. Віддає перевагу пухким родючим ґрунтам (перегній, суглинки, мергель, торфовища), але і на інших росте непогано. Важлива лікарська і кормова рослина. Латинська назва роду дана на честь міфічного героя Ахілла, який за легендою використав деревій для лікування ран. Як лікарська рослина деревій використовується з глибокої давнини. Розмножується насінням і вегетативно. Кореневища відходять від стебла радіально на відстань близько 15 см. Росте по всій УРСР, але переважно в Степу та Криму.

ДЗВОНИКИ АЛТАЙСЬКІ.
КОЛОКОЛЬЧИКИ АЛТАЙСКИЕ.
SAMPRANULA ALTAICA LEDEB.

Родина Дзвоникові.

Літньої пори в степових западинках, біля підніжжя схилів і між чагарниками розцвітають дзвоники алтайські. Іноді їх буває так багато, що западинки здалека синіють. Великі, до 4 см завдовжки, блідо-голубі дзвіночки погойдуються на верхівці стрункого невисокого стебельця. Рослина багаторічна, 20—40 см заввишки, з тоненьким, майже горизонтальним кореневищем і простим або зрідка розгалуженим у суцвітті стеблом, з довгастими зубчастими листками. Квітки поодинокі або по 2—5, зібрані в рідку щитковидну волоть. Тичинки й маточки дозрівають неодноразово. Спочатку розвиваються тичинки, потім вони зморщуються, і тоді досягає приймочка. Запилюють квітки переважно бджоли і джмелі, які дістають нектар з dna віночка. Цвітіння починається в червні і триває місяць. Після відцвітання розвиваються плоди-коробочки. Насінню потрапити на землю з такої коробочки не дуже просто, бо відкривається вона маленькими дірочками. Тільки під час сильного поштовху воно висипається. Дзвоники алтайські — досить рідкісна на Україні рослина. Ростуть вони лише на Лівобережжі Дніпра в степових і лісостепових районах. Найчастіше зустрічаються в заповідниках.

ДИВИНА СХІДНА.
КОРОВАК ВОСТОЧНЫЙ.
VERBASCUM ORIENTALE VIEB.

Родина Ранникові.

На степах, по схилах, сухих луках і горбах, на лісових галявинах зустрічається ця дворічна повстистоопушена рослина. У неї міцне пряме стебло заввишки 40–100 см, рівномірно вкрите цілісними довгастими сидячими листками, і велике розгалужене суцвіття з великих жовтих квіток. Головний корінь проникає в ґрунт майже на 1 м. У перший рік розвивається розетка великих черешкових листків, повстистоопушених і великозубчастих по краю. На другий рік розвивається стебло, рослина цвіте і плодоносить. Квітки розміщені на гілочках суцвіття в пучках по 2–7. Віночок 2–6 см завширшки, майже правильний, з короткою трубочкою і п'ятилопатеvim відгином. Пелюстки із середини забарвлені в жовтий колір, а зовні часто з пурпуровим відтінком. Тичинок 5, нитки їх з фіолетовим опушенням. Маточка 1. Зацвітає в червні і цвіте протягом місяця. Після відцвітання утворюються плоди — коробочки. Рослина посухостійка завдяки довгому кореню і густому опушенню. Крім того, товсті від опушення листки розміщені так, що під час дощу вода збігає з них по стеблу до кореня. Поширена в Степу і Криму, подекуди в лісостеповій зоні, де частіше зустрічається в південних районах.

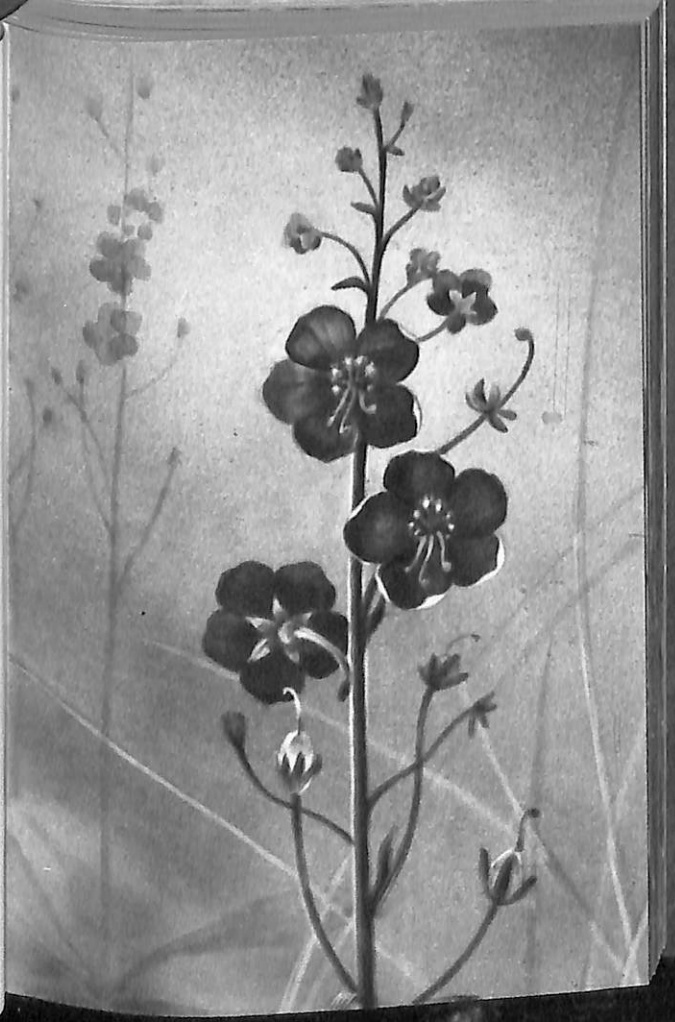

ДИВИНА ФІОЛЕТОВА.
КОРОВ'ЯК ФІОЛЕТОВИЙ.
VERBASCUM PHOENICEUM L.

Родина Ранникові.

Над розеткою темно-зеленого листя підноситься тонке струнке стебло з яскравими великими квітками, зібраними у видовжену китицю. Стебло та довгі квітконіжки тонкі й забарвлені в темно-фіолетовий колір. На відміну од усіх інших жовтоцвітих видів дивини, квітки забарвлені в червоно-фіолетовий колір різних відтінків. Віночок майже правильний, 5-роздільний, до 25 мм завширшки. Тичинок 5. Маточка 1. Стеблові листки нечисленні, дрібні, сидячі, ланцетовидні, прикореневі — зібрані в розетку, довгасто-яйцевидні, черешкові, великозубчасті по краю. Стебло просте, вгорі залозисто-волосисте. Цвітіння починається в другій половині травня і триває до липня. Одна рослина цвіте 10—15 днів. Пелюстки розкриваються вранці й надвечір. Лише в похмуру погоду квітки розкриті весь день. На нижній, найбільшій, пелюстці часто, ніби роса, блищать крапельки рідини — нектар. Міцне, розгалужене кореневище проникає в ґрунт більш як на 1 м. Стебло з'являється тільки через кілька років після початку розвитку рослини, а до того цей багаторічник перебуває в стадії розетки. Звичайна рослина степової зони, на решті території зустрічається рідше (у Карпатах не росте).

ЕЛІЗАНТА ЛИПУЧА.
ЭЛИЗАНТА ЛИПКАЯ.
ELISANTHE VISCOSA (L.) RUPR.

Родина Гвоздикові.

Коли спадає спека і починає сутеніти, в степу з'являються великі білі плями. То розкрила білі запашні квітки елізанта липуча. Висока рослина з прямостоячими стеблами, що росте великими ділянками. Пелюстки віночка двороздільні, білі або жовтуватозеленуваті. Уранці пелюстки закриваються. Квітки елізанти липучої запилюються лише нічними метеликами. Рослина залозисто-волохата, клейка, особливо під суцвіттям. Це перешкоджає повзаючим комахам добиратися до нектару. Цвіте майже все літо, перші квітки з'являються в травні. Відцвітаючи, утворює плоди — одногнізді корбочки. Після досягання насіння рослина всихає. Весною з насіння виростає лише розетка листків, а квітконосне стебло розвивається на наступний рік. Часто росте на степах та степових схилах, на сухих трав'янистих місцях, пагорбках, кам'янистих схилах. Поширена в лісостепових і степових районах і Північному Криму.

ЕСПАРЦЕТ ДОНСЬКИЙ.
ЭСПАРЦЕТ ДОНСКОЙ.
ONOBRYCHIS TANAITICA SPR.

Родина Бобові.

Рослина зацвітає наприкінці весни. Густі багатоквіткові суцвіття до 8 см завдовжки — на верхівках довгих безлистих квітконосів. Віночок 7—10 мм, ясно-рожевий, з великим округлим посмугованим прапорцем. Листки непарноперисті, з 17—25 видовжених дрібних листочків. Нижні листки довгочерешкові. Біля листків розвинені яйцевидні, по краю вийчасті прилистки. Добре розгалужене коріння, завдовжки понад 2 м. Стебел завжди кілька, з віком їх стає більше, в старих особин буває по 20—30, причому рослина розростається по периферії, а центральні пагони відмирають. Рослина багаторічна. Ростки пагонів наступного року закладаються ще в жовтні. Вони зимують під захистом відмерлого листя і торішніх пагонів, а в березні починають відростати. Цвіте з другої половини травня до середини липня. Плодоносять у липні — серпні. Плід — напівкулястий біб, 4—5 мм завдовжки, по гребню короткозубчастий. Ростає на степах, на степових схилах, узліссях, сухих луках, іноді на пісках. Поширений у Лісостепу й Степу, зрідка — на півдні лісових районів. Цінна посухостійка кормова рослина.

ЖАБРИЦЯ СТЕПОВА.
ЖАБРИЦА СТЕПНАЯ.
SESELI CAMPESTRE BESS.

Родина Зонтичні.

Стебло цієї багаторічної рослини, 40–100 см заввишки, розгалужене від самої основи, з численними, догори спрямованими гілками. У верхній частині стебла й гілок розміщені численні дрібні зонтики. Кожний з них має 7–14 променів різної довжини, що закінчуються поодинокими дрібними білими квітками. Пелюстки їх з дуже коротким нігтикком, на верхівці виїмчасті, у виїмці — загнута всередину частка. Біля основи стебла скупчені великі листки, багаторазово розсічені на лінійні частки. Черешки листків донизу поступово розширюються в піхву, яка обгортає стебло. Стеблові листки дрібніші й менш розчленовані, на верхівці стебла — у вигляді піхов. Плоди яйцевидні з п'ятьма товстуватими шорсткоопушеними ребрами. Корінь стрижневий, дуже довгий. Цвіте в червні — липні. Звичайна рослина степової зони, росте також і на південному сході лісостепової зони (в Донецькій і частково Ворошиловградській областях). На решті території південних лісостепових районів зустрічається рідше. Росте на схилах, відслоненнях різних порід, на пісках, по залізничних насипах.

ЖИТНЯК ГРЕБІНЧАСТИЙ.
ЖИТНЯК ГРЕБЕНЧАТЫЙ.
AGROPYRON PECTINATUM (BIEB.) BEAUV.

Родина Тонконогові (Злакові).

Серед степових трав часто зустрічається житняк гребінчастий — багаторічний злак з голим стеблом 26—70 см заввишки і вузькими (1,5—5 мм) згорнутими листками, зверху волосистими. Колоски до 6 см завдовжки, гребінчасті, окремі колоски 3—9-квіткові, колоскові і нижні квіткові луски остисті. Плід — зернівка. Рослина дуже посухостійка. У лучних степах займає переважно степові південні та південно-західні схили, де росте разом з ковилою, типчаком та іншими злаками. У різнотравно-типчаково-ковилкових степах віддає перевагу кам'янистим ґрунтам і відслоненням різних порід. Росте на темно-каштанових солонцюватих ґрунтах, місцями утворюючи суцільні зарості. Трапляється на галявинах і узліссях байрачних гайків, у ползахисних смугах. У Криму росте в гірських ялівцево-дубових лісах, на остепнених і засолених заплавних луках у передгір'ї. Поширений у Степу і Лісостепу, особливо часто в південно-східних районах. Як заносну рослину іноді можна побачити на Поліссі і дуже рідко в Закарпатті. Цінна кормова рослина високої якості: посухостійка, солевитривала, добре переносить випас, не страждає від витоптування, дає багатий урожай сіна. Місцями культивується.

ЖИТО ДИКЕ.
РОЖЬ ДИКАЯ.
SECALE SYLVESTRE HOST.

Родина Тонконогові (Злакові).

Наче хто посіяв жито — такий рівний і зелений килим стелиться на знижених ділянках піщаного степу. Але росте тут жито споконвіку, а розсівають його степові вітри, дощові води й тварини. Дуже схоже воно на культурне жито, що колоситься на колгоспних ланах, але воно значно нижче, 25—50 см заввишки. Колос у нього ламкий, з дуже довгими остюками колоскових лусок, які в 2—3 рази більші за луску. Рослина характерна для степів і напівпустинь, росте переважно на піщаному ґрунті. Поширена переважно на піщаних терасах річок, на морських косах і островах, рідше — в заплавах річок. Дуже характерний компонент піщаного степу. Зустрічається в сухих борах і субборах лісостепової і степової зон, де росте на вершинах горбів та їхніх південних схилах. Іноді засмічує посіви.

ЖОВТЕЦЬ СКІФСЬКИЙ.
ЛЮТИК СКИФСЬКИЙ.
RANUNCULUS SCYTHICUS KLOK.

Родина Жовтецеві.

У середині травня зацвітає жовтець скіфський — багаторічна біло-шовковисто-волохата рослина, 20—45 мм заввишки. Великі ясно-жовті, ніби лаковані, пелюстки її квіток блищать проти сонця. Чашолистки зовні волохаті, із середини теж жовтуваті й блискучі, відігнуті назовні та притиснуті верхівками до квітконіжки. Усередині квітки скупчені численні зеленкуваті маточки, оточені широким колом яскраво-жовтих тичинок. Біля основи пелюсток — медова ямочка. Плід збірний, складається із сім'янок. Прикореневі листки суцільні, стеблові — тричі розсічені на лінійноланцетні часточки. Квітки відкриваються лише в сонячну погоду. На ніч — закриваються. Запилюються комахами. Росте на степах, по схилах, на трав'янистих місцях у південній частині степової зони.

ЗАЛІЗНЯК БУЛЬБИСТИЙ.
ЗОПНИК КЛУБНЕНОСНИЙ.
PHLOMIS TUBEROSA L.

Родина Ясноткові (Губоцвіті).

Міцна, іноді понад 1 м заввишки, ця рослина чітко вимальовується серед степових трав. Великі темно-зелені зморшкуваті жорсткоопушені листки зібрані біля основи прямостоячого чотиригранного стебла, забарвленого в зелений або червоно-фіолетовий колір. Стебла поодинокі або їх 2—3, розгалужені лише вгорі, з нечисленними, спрямованими вгору гілками, що, як і верхівка стебла, закінчуються густими кільчастими суцвіттями. Стеблові листки розвиваються лише біля основи розгалужень. Чашечка трубчасто-дзвоникувата, з колючими зубцями. Віночок двогубий, бруднувато-рожевий, зовні білоповстистий, вдвічі перевищує чашечку. Цвіте в червні. Розмножується насінням і вегетативно за допомогою кореневища. Кореневище масивне, здерев'яніле, од нього відходять додаткові корені, деякі на глибині 5—20 см бульбовидно потовщені. Рослина багаторічна, зимує в стадії розетки. Нові пагони починають відростати на початку квітня, в кінці липня вегетація закінчується. Залізняк бульбистий — типова рослина лучних і різнотравно-дерновинно-злакових степів.

ЗАЛІЗНЯК КОЛЮЧИЙ.
ЗОПНИК КОЛЮЧИЙ.
PHLOMIS PUNGENS WILLD.

Родина Ясноткові (Губоцвіті).

У деяких видів степових рослин виникло цікаве пристосування до розповсюдження плодів вітром. Під час плодоношення ці рослини набувають кулястої форми, відриваються від коріння і котяться по степу. Їх називають перекооти-поле. Як і в інших рослин цієї групи, у залізняка колючого довгий головний корінь, він проникає в ґрунт на глибину понад 2 м. Від кореня одходить 3–15 наземних пагонів, розчепірено-розгалужених майже від основи. Розвиток рослини починається в першій декаді квітня. В травні завдяки щільно скупченим численним гілочкам, густо вкритим довгасто-ланцетними листочками, вони набувають вигляду кулястих сірувато-зелених кущиків. Стебло і нижня сторона листків білоповстисті. Зверху листки ясно-зелені. На початку червня розкриваються великі рожеві квітки, розміщені кільцями в пазухах листків. Цвіте рослина завжди рясно, великими рожевими кулями виділяючись серед зелені. Закінчує цвісти в другій половині липня, в серпні досягають плоди. Росте на степах, степових схилах, пагорбках, перелогах, кам'янистих відслоненнях у степовій зоні та Криму, зустрічається на півдні Лісостепу.

ЗВІРОБІЙ СТРУНКІЙ.
ЗВЕРОБОЙ СТРОЙНЫЙ.
HYPERICUM ELEGANS STERN.

Родина Звіробійні.

Багаторічна рослина, з дуже розгалуженою кореневою системою і великою кількістю надземних пагонів. Стебла тонкі, прямі, вкриті чорними плямами, розгалужені лише на верхівці. Листки довгасто-ланцетні, стеблообгортні, супротивні, ясно-зелені, усяні крапчастими залозками. Верхівки гілочок завершують суцвіття великих жовтих квіток, утворюючи широкопірамідальну волоть. Плід — коробочка. Рослина досить звичайна для степової і лісостепової зон, де росте на степових схилах і кам'янистих відслоненнях. Рідко трапляється на Поліссі. Цвіте в червні — липні 4—6 тижнів. Окремі рослини цвітуть і в серпні. На початку жовтня стебла всихають.

ЗІРОЧКИ ЦИБУЛИНКОНОСНІ.
ГУСИНИЙ ЛУК ЛУКОВИЧКОНОСНИЙ.
GAGEA BULBIFERA (PALL.) ROEM. ET SCHULT.

Родина Лілійні.

Земля нещодавно звільнилася від снігового покриву, а вже між першими зеленими росточками видніються маленькі зеленувато-жовті квітки, як зірочки. Ніжні рослинки 5–15 см заввишки — зірочки цибулинконосні — дуже швидко проходять увесь цикл свого розвитку, вони належать до ефемероїдів. Зацвітають і зав'язують плоди, поки не вирости і не закрили їх листям інші трави. Рослина має цибулину і надземне стебло з вузькими, майже нитковидними листочками, на верхівці якого 1 або 2–3 пониклих квітки. Оцвітина вільнолиста, листочки її з внутрішнього боку жовті, блискучі, з медовою ямкою біля основи, а із зовнішнього — із широкою зеленою смужкою. У пазухах стеблових листків містяться виводкові цибулинки, за допомогою яких рослина може розмножуватися вегетативно. Розмножується вона і насінням. Плід — 3-гнізда коробочка. Цвіте в березні — квітні. Ростає на степах, трав'янистих і кам'янистих схилах, на відслоненнях гірських порід у Степу, Криму, і в південній частині Лісостепу.

КАЛОФАКА ВОЛЗЬКА.
КАЛОФАКА ВОЛЖСКАЯ.
CALOPHACA WOLGARICA (L. F.) FISCH.

Родина Бобові.

Цей чагарник має висхідні стебла висотою 20–80 см. Листки непарноперисті, дрібні, біля основи їх розвинені прилистки. Весною розпускаються великі жовті квітки, зібрані по 4–8 у видовжені китиці на кінцях довгих квітконосів, які значно перевищують листки. Рослина цвіте з травня по липень так ясно, що пологісті степові схили від її цвіту стають жовтими. Але побачити масове цвітіння цієї рослини можна лише в заповіднику Хомутовський степ, де ще збереглися зарості цієї рідкісної рослини, занесеної в Червону книгу УРСР. Плодоносить вона в липні – серпні. Плід – довгасто-циліндричний біб. Поширений цей вид лише в пониззях Волги і Дону і частково заховає південно-східну частину України: Ворошиловградську і Донецьку області – в Хомутовському і Провальському заповідних степах, у Велико-Анадольському лісництві та в заповіднику Кам'яні Могили. Є він також у Криму на Тарханкутському півострові біля озера Донузлав. Ростає по кам'янистих, зокрема гнейсових, відслоненнях, степових і крейдяних схилах.

КАРАГАНА КУЩОВА.
КАРАГАНА КУСТАРНИКОВАЯ.
CARAGANA FRUTEX С. КОСН.

Родина Бобові.

У густому килимі трав де-не-де трапляються зарості степового чагарника — карагани кущової, яка під час цвітіння всяєна золотавими квітками. Куші висотою 30—80 см дуже розгалужені й колючі. Пройти крізь зарості карагани дуже важко, бо частина прилистків біля основи численних листочків перетворилася в гострі колючки. Звідси друга назва рослини — дереза. Тонкі прутковидні гілки карагани вкриті дрібними листочками, які в'ялоподібно зближені по 2 пари і тому здаються пальчастими. Великі яскраво-жовті квітки сидять по 1—3 в пазухах листків. Плід — лінійний біб. Достиглий плід раптово розкривається, стулки скручуються, а насіння при цьому розкидається на велику відстань. За межами степової зони ця рослина зустрічається лише на півдні Лісостепу. Росте на рівнинних степах, степових схилах, відслоненнях. Дуже розростається завдяки кореневим пагонам і часто утворює цілі хащі. Ось чому її широко використовують для закріплення ярів, берегів річок, круч тощо. Завдяки надзвичайно декоративному вигляду під час цвітіння застосовується для створення живих огорож у садах і парках. Квітки містять багато нектару і приваблюють бджіл, які запилюють рослини.

КАТРАН ТАТАРСЬКИЙ.
КАТРАН ТАТАРСКИЙ.
CRAMBE TATARICA SEBEOK.

Родина Хрестоцвіті.

Стебло цієї рослини густо розгалужене від основи, 30–100 см заввишки. Нижні листки її великі, м'ясисті, двічіперистороздільні. До верхівки стебла листки поступово зменшуються і переходять в лінійні, дрібні, цілокраї. Невеликі, але дуже численні білі ароматні квітки катрану зібрані в розчепірено-розгалужене волотисте суцвіття. Плід — двочленний стручочок. Рослина багаторічна. Рoste на степах, схилах, особливо крейдяних, і по кам'янистих місцях в Степу, Лісостепу та Криму. Довге коріння заглиблюється більш як на метр, забезпечуючи рослину вологою, тому катрану не страшні ні спека, ні степові суховії. Цвіте в квітні — травні, іноді на початку червня. У цей час рослини схожі на великі сніжно-білі кулі. Восени висохле стебло відривається і коїть по степу, розсіваючи насіння. Катран татарський належить до рослин «перекотиполе». Їстівна рослина — можна вживати листки і стебла з бутонами, які на смак нагадують капусту. Кореневища також їстівні. Насіння містить 14% жирної олії. Катран татарський зустрічається рідко. У великій кількості його можна побачити тільки в степових заповідниках.

КЕЛЕРІЯ ГРЕБІНЧАСТА.
КЕЛЕРІЯ ГРЕБЕНЧАТАЯ.
KOELERIA CRISTATA (L.) PERS.

Родина Тонконогові (Злакові).

На підвищених ділянках степу серед розложистих дерновин типчака і ковили добре виділяються щільні кушки келерії гребінчастої. Тонкі струнки стебла, 30–60 см заввишки, стиснені пучечком, закінчуються вузькою циліндричною волоттю. Кожний колосок волоті складається з 2–3 квіток, майже щетинковидних. Листки неплідних пагонів згорнуті, рідше плоскі. Плід — зернівка. Цвіте в травні — червні. Кожна волоть цвіте 4–11 днів, а загальне цвітіння рослини триває 7–25 днів. Квітки розцвітають уночі і цвітуть протягом 5–9 годин. Дуже характерна степова рослина, що росте не тільки в степу, а й у лісостеповій зоні і в гірському Криму. Неодмінний компонент різнотравно-типчакково-ковилових і типчакково-ковилових степів. Входить до складу трав'яного покриву кам'янистих і піщаних степів, росте на кам'янистих відслоненнях, у заростях чагарників, на яйлах і луках. Зустрічається також у лісових районах, сухих борах і суборах, на галявинах і узліссях дубових лісів. Добра кормова рослина.

КЕРМЕК ШИРОКОЛИСТИЙ.
КЕРМЕК ШИРОКОЛИСТНЫЙ.
LIMONIUM LATIFOLIUM (SMITH.) KUNTZE.

Родина Кермекові.

У кінці літа привертають увагу розкидані по степу квітучі рослини кермеку широколистого. Ця сизувата густоопушена рослина має міцний стрижневий корінь, що заглиблюється в ґрунт більш як на 2 м. Біля основи дуже розгалуженого стебла зеленіють великі довгасто-еліптичні листки, які бувають до 60 см завдовжки. Вони густоопушені з обох боків і поступово звужені в коротший за пластинку черешок. Майже кулясте суцвіття дуже розлоге, на кінці кожної гілочки міститься густий однорядний або дворядний колосок з дрібних фіолетових квіток. Належить до групи рослин — «перекоти-поле». Рoste звичайно в Степу, на півдні Лисостепу, займаючи рівнинні місця, степові схили, сухі солончаки. Коріння містить багато дубильних речовин і використовується для дублення шкіри. Природні запаси незначні. Рослина декоративна. У минулому використовувалась як лікарська.

КОВИЛА ВОЛОСИСТА, ТИРСА.
КОВЫЛЬ ВОЛОСИСТЫЙ.
STIPA CAPILLATA L.

Родина Тонконогові (Злакові).

Єдина на Україні ковила, остюк у якої не пірчастий, а волосовидний. Відростає ця ковила пізніше, ніж пірчасті ковили, розвивається поволі. Зацвітає в липні, під час спеки, коли більшість степових рослин уже утворила насіння і засохла. Викидаючи суцвіття, прикрашені довгими волосовидними остюками, тирса надає степу блідо-зеленого кольору. Рослина буває до 1 м заввишки, має щільну, сильно розвинену дерновину. Стебло міцне, голе, з плоскими щетиновидно згорнутими листками, опущеними всередині, а зовні голими. Волосовидний остюк нижньої квіткової луски до 23 см завдовжки. За допомогою цих остюків достигле насіння тирси розноситься по степу і «загвинчується» в землю. До цвітіння тирса — чудовий корм для худоби, особливо для коней і овець; сіно, викошене в цей час, має добрі поживні якості. Після достигання плодів тирси пасовища стають небезпечними для овець, бо плоди заплутуються у вовні, вкручуються в шкіру, завдаючи болю тваринам і наносячи їм рани; ушкоджують вони й ротову порожнину худоби. Росте на степах, кам'янистих схилах у Степу, на узліссях у Лісостепу; зустрічається в передгір'ях гірських районів.

КОВИЛА ЛЕССІНГА.
КОВЫЛЬ ЛЕССИНГА.
STIPA LESSINGIANA TRIN. ET RUPR.

Родина Тонконогові (Злакові).

На початку літа степ вкривається шовково-білою пеленою квітучої пірчастої ковили. Пірчастою називають ковилу тому, що нижня квіткова луска її має довгий остюк, який у верхній частині вкритий коротенькими волосками, що нагадує пір'я. Остюк сприяє поширенню плодів ковили. Він підтримує зернівку, коли її несе вітер, і та падає на землю завжди гострим кінцем. У сухому повітрі нижній голий кінець остюка закручується, а у вологому розкручується і таким способом «загвинчує» зернівку в ґрунт на певну глибину. Найпоширенішою пірчастою ковилою є ковила Лессінга. Її численні стебла з жорсткими, щетинковидно згорнутими листками мають висоту до 70 см. Суцвіття — вузька стиснена волоть. Пиляків 3, приймочки пірчасті. Нижня квіткова луска має довгий, до 25 см, двічолінчастозігнутий остюк. У нижній частині він голий, а у верхній пірчастий. Плід — зернівка. Цвіте в травні — червні. Росте на степах, по кам'янистих схилах. Звичайна рослина Степу (в північній його частині рідшає), дуже рідко зустрічається на крайньому півдні Лісостепу, росте також у передгір'ях Карпат та в східній частині Південного узбережжя Криму.

КОРОЛИЦЯ ЗВИЧАЙНА.
ПОПОВНИК ОБЫКНОВЕННЫЙ.
LEUCANTHEMUM VULGARE LAM.

Родина Аїстрові (Складноцвітні).

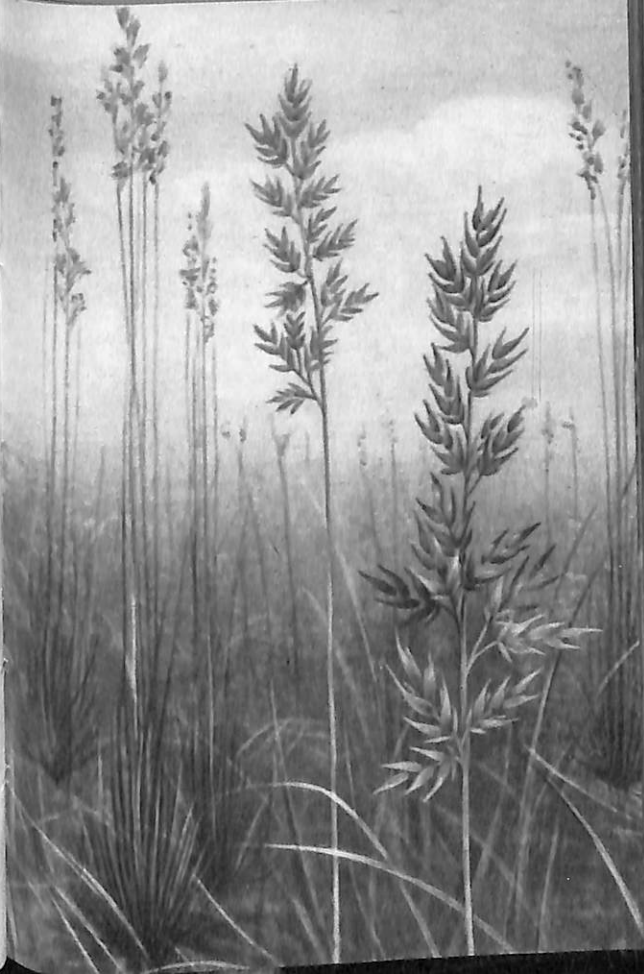
На сухих степах і сухих луках, узліссях, галявинах, трав'янистих схилах по всій Україні усе літо цвіте рослина, дуже схожа на ромашку — королиця звичайна. Місцями вона зустрічається заростями. Найрясніше цвіте на лучних степах, вкриваючи білим цвітом значні ділянки. На високому прямому стеблі, висотою 30—80 см, погойдуються великі суцвіття — кошики, до 6 см у діаметрі. Серединні квітки в них жовті, трубчасті, дуже дрібні, а крайові — білі, язичкові, довгі. Крайові квітки неплідні, вони лише приваблюють комах, а в трубчастих серединних — після запліднення розвиваються плоди — сім'янки. На одній рослині їх утворюється понад 2000. Усі листки цілісні. Прикореневі — з довгими черешками, оберненояйцевидні, по краю городчасті, стеблові — сидячі, довгасті, зубчасті. Цвітіння починається з кінця травня і закінчується в серпні. Королиця — рослина багаторічна, взимку відмирає лише надземна частина стебла, а кореневище живе багато років, кожної весни даючи нові пагони. Декоративна морозостійка рослина. З квіток можна добувати жовту фарбу.

КОСТРИЦЯ БОРОЗНИСТА. ТИПЧАК.
ОВСЯНИЦА БОРОЗДЧАТАЯ. ТИПЧАК.
FESTUCA SULCATA (НАСК.) НУМ.

Родина Тонконогові. (Злакові).

Найхарактерніший і невідмінний компонент для всіх типів степів України. Щільнодерновинна рослина до 50 см заввишки. У неї добре розвинена мичкувата коренева система, яка проникає в ґрунт на 80 см, іноді більше 1 м, але 70% коренів сконцентровано на глибині до 20 см. Безліч борозенчастих щетиновидно згорнутих шорстких листків утворює густу щітку. Дерновина до 10 см у діаметрі, має велику кількість пагонів, та більшість з них неплідні. З часом центральна частина дерновини відмирає, на периферії наростають молоді пагони, і дерновина розділяється на кілька самостійних частин. Плодоносні стебла нечисленні, закінчуються вузькою волоттю з 5–6-квіткових колосків. Нижня квітова луска 4–5 мм завдовжки, з коротким остюком. Цвіте в травні. У посушливих районах степу має літній період спокою, після чого утворює нові листки. Росте як на рівнинних степах, так і високо в горах на лучних чорноземах, солонцях, шебелястих ґрунтах. Рослина досить посухостійка. Одна з найкращих пасовищно-кормових рослин степу. Вважається, що назва роду походить від кельтського слова *fest* — їжа, завдяки високим кормовим якостям рослини.

КОТЯЧА М'ЯТА ДРІВНОКВІТКОВА.
КОТОВНИК МЕЛКОЦВЕТНИЙ.
PERETA PARVIFLORA ВІЕВ.

Родина Губоцвіті.

Серед травостою цей багаторічник із сіривато-шерстистоопушеним стеблом зустрічається найчастіше розсіяно. Листки черешкові, знизу опушені, по краю зубчато-пилчасті. Квітки зібрані в кільця, які на кінцях гілок утворюють китиці. Віночок голубий, з вкороченою нижньою губою. Цвіте в червні — липні. Надземні пагони, їх 10—15, майже від основи розгалужені. Восени вони одночасно відмирають, одриваються і утворюють перекоти-поле, яке вітер гонить по степу. Рослина має приємний лимонний запах завдяки тому, що містить у складі ефірної олії речовину цитраль. Добрий медонос, його охоче відвідують бджоли. Найбільше розповсюджена на сході Степу, зустрічається в Лісостепу. У більш-менш розріджених угрупованнях на відслоненнях виростає кучками.

ЛЮЦЕРНА РУМУНЬСЬКА.
ЛЮЦЕРНА РУМЫНСКАЯ.
MEDICAGO ROMANICA PROD.

Родина Бобові.

Багаторічна рослина 40–80 см заввишки. Її висхідні стебла влітаються в зелений килим трав. Завдяки густому сіруватому опушенню і стрижневому кореню, який забезпечує рослину водою з глибини, недосяжної для більшості степових рослин, люцерна румунська добре переносить літні посухи. Трійчасті листки її складаються з дрібнозубчастих по верхньому краю листочків; прилистки до половини зрості, у верхній вільній частині ланцетні. Віночок жовтий, з тупим човником; тичинок 10, з них 9 зрослися нитками в трубочку, а одна — вільна. Квітки зібрані в укорочені головчасті грона. Цвітіння довготривале, починається в червні і продовжується до вересня. Пагони, що відцвіли, замінюються новими. Плід — біб, малонасінний, прямий або майже прямий. Латинська назва роду походить від назви стародавньої країни Мідії, де вперше було знайдено цю рослину. Розповсюджена на степах і степових схилах Степу, зустрічається на степових схилах у Лісостепу і навіть на півдні Полісся. Як і всі бобові, люцерна румунська має на коренях бульбочки. Це вирости кореневих тканин, в яких живуть бактерії, що засвоюють азот з повітря, збагачуючи ним ґрунт. Цінна кормова рослина і добрий медонос.

ЛЬОН АВСТРІЙСЬКИЙ.
ЛЕН АВСТРИЙСКИЙ.
LINUM AUSTRIACUM L.

Родина Льонові.

Під час масового цвітіння льону степові схили стають ніжно-блакитними. Квіткові стебла рослини підносять угору суцвіття з голубих квіток. Рослина має міцний, майже завжди дуже розгалужений корінь. Прямостоячі стебла до 70 см заввишки, розгалужені. Листки лінійно-ланцетні, із загорнутим краєм. Квітки на тонких квітконіжках у китицевидних завійках, зібраних у китицевидне суцвіття. Біля плодів квітконіжки нахилені в один бік, тому коробочка поникла. Цвіте в червні — липні. Квітки розкриваються з першими променями сонця, а в середині дня закриваються. У вологу або дощову погоду вони зовсім не відкриваються. Рослина з перехресним запиленням, але якщо воно не відбулося, то квітка може самозапилюватись. Насінини льону, які намокнуть, стають липкими, тому після висипання з коробочки вони невдовзі обліплюються ґрунтом, що забезпечує умови для їх проростання. Рослина переважає на пологістих схилах південної експозиції. Росте на степах, відслоненнях, сухих луках. Для Степу — це звичайна рослина, на заході дуже рідка.

МИГДАЛЬ НИЗЬКИЙ. БОБЧУК.
МИНДАЛЬ НИЗКИЙ. БОБОВНИК.
AMYGDALUS NANA L.

Родина Розові.

Рано навесні рясно цвіте рожевим цвітом невисокий кущ — мигдаль низький, або степовий. Його тонкі пагони вкриваються квітками одночасно з появою листків, але під час рясного цвітіння листків майже не видно. Однорічні гілки вкриті білуватою корою, на багаторічних вона червонувато-сіра. Ростові пагони спрямовані вгору, а вкорочені гілочки часто перетворюються на колючки. Гостропилчасті листки сидять на вкорочених пагонах пучками, а на ростових — частіше поодинокі. Квітки на коротких ніжках, оточені дрібними буро-коричневими бруньковими лусками. Плід — округло-яйцевидна кістянка, вкрита повстю. Цвіте в квітні — травні. Латинська назва роду походить від сирійського «ah-mugdala» — красиве дерево, а видова назва означає низький. Рослина світлолюбна, посухостійка і досить морозостійка. Основний район розповсюдження — Степ, але заходить і на південь Лісостепу. Дуже декоративний кущ, широко використовується в озелененні, особливо на Далекому Сході. Ядро насінини містить до 50% гіркої олії, яку використовують як сировину.

МИКОЛАЙЧИКИ ПОЛЬОВІ.
СИНЕГОЛОВНИК ПОЛЕВОЙ.
ERYNGIUM CAMPESTRE L.

Родина Зонтичні.

У другій половині літа, коли степ починає буріти, стають добре помітними сірувато-зелені колючі рослини, поодинокі розкидані серед травостою — миколайчики польові. Довге шнуровидне кореневище забезпечує рослину вологою з глибоких шарів ґрунту. Досить товсте стебло цього багаторічника розгалужене майже кулясто. Листки глибоко 3-роздільні з ланцетними зубчастими колючими частками. Прикореневі листки черешкові, верхні — сидячі, стеблообгортні. На розгалужених стеблах — кулясті головки суцвіть, оточені колючими покривними листками. Зубці чашечки закінчуються довгим колючим вістрям. Дрібні квітки білуваті. Цвіте з липня до серпня. Восени зірвана вітром суха рослина котиться по степу, розсіюючи насіння. Ростуть миколайчики польові по степових схилах у степовій і лісостеповій зонах. Зрідка зустрічаються на відкритих місцях півдня Полісся. На Україні росте ще два види миколайчиків: миколайчики приморські (*E. maritimum L.*) і миколайчики сині (*E. planum L.*). Вони мають сині квітки, а в миколайчиків синіх у синій колір забарвлена й верхня частина плодоносного пагона. Мабуть, завдяки цьому дано російську назву роду.

МОЛОЧАЙ СТЕПОВИЙ.
МОЛОЧАЙ СТЕПНОЙ.
EUPHORBIA STEPPOSA ZOZ.

Родина Молочайні.

Багаторічна рослина. Має досить товстий, здерев'янілий багатоголовий корінь, що проникає в ґрунт глибше ніж на 2 м. Численні товстуваті стебла майже прямостоячі, прості, густо вкриті листками, до 60 см заввишки. В нижній частині стебла помітні рубці від опалих листків. Листки сидячі, широколанцетні, шкірясті, суцвіття зонтиковидне. Зонтик має 7—13 головних променів. Квітки без чашечки і віночка, 10—12 тичинок і маточка оточені жовтими листочками, які утворюють наче чашечку. Приймочка маточки здатна приймати пилок раніше, ніж тичинки тієї самої квітки звільнюють свій пилок. Така особливість забезпечує перехресне запилення, яке здійснюють мухи. Пошкоджена рослина виділяє білий густуватий сік, схожий на молоко, за що рослина дістала свою назву. Сік швидко гусне і захищає ушкоджене місце. Коли він застигне, нагадує каучук. Через їдкий і отруйний сік худоба молочаю не їсть. Розповсюджений в Степу і Лісостепу. Росте на степах, кам'янистих і степових схилах. На орних землях росте як бур'ян.

НЕЗАБУДКА ДРІБНОЦВІТА.
НЕЗАБУДКА МЕЛКОЦВЕТНАЯ.
MYOSOTIS MICRANTHA PALL.

Родина Шорстколисті.

На сухих, переважно піщаних місцях серед розрідженого травостою в травні часто готують маленькі квіточки незабудки дрібноцвітої. Ця невеличка 5–20 см заввишки рослина вкрита досить густими відстовбурченими волосками. Прикореневі листки в неї звужені в черешок, стеблові — сидячі. Трубочка віночка коротша за 5-роздільну чашечку. Квітки правильні, віночок зрослопелюстковий, з п'ятьма частками, тичинок 5, маточка 1. Як в усіх незабудок, квітка при вході в трубочку віночка має п'ять жовтих лусочок, які захищають пилок і нектар від роси і дощу. Одні квітки мають пиляки, що сидять нижче маточок, інші, навпаки, вищі за маточки. Так ця рослина пристосувалася до перехресного запилення: комаха в квітці з короткою маточкою обсіпається пилом з високих тичинок і переносить його на квітку з довгою маточкою. Рослина звичайна для всієї України, на степах часто займає місця із щербястим ґрунтом, сухі відкриті положисті схили; найчастіше — піски. Зустрічається іноді в посівах.

ОРТАНТА ЖОВТА.
ОРТАНТА ЖЕЛТАЯ.
ORTHANTHA LUTEA (L.) KERN.

Родина Ранникові.

Досить пізно, в другій половині літа, зацвітає цей однорічник. То поодинокі серед травостою, то суцільними ділянками жовтіє він серед рослин, більшість яких перейшла до стану напівспокою. У травні з'являються схожі ортанті, та розвивається вона дуже поволі. Тонке й міцне стебло її галузиться у верхній частині під час цвітіння. Рослина короткоопушена, після розгалуження стебла лінійно-ланцетні листки вкривають тільки верхню його частину. Квітки зібрані на кінцях гілочок у колосовидні суцвіття. Верхня губа віночка зверху опукла у вигляді шолома. Жовтий віночок волохатий у зіві, з опушеними зовні та по краях губами. Перехресне запилення забезпечується різними строками достигання приймочки і пиляків. Іноді можливе і самозапилення. Плід — коробочка. Рослина напівпаразитна, її корені присмоктуються до коренів інших рослин, і рослина частково живиться за їхній рахунок. Росте на степах, схилах, кам'янистих місцях. Звичайна в Степу і на півдні Лісо-степу, зрідка зустрічається на відкритих місцях у Поліссі. Серед травостою на більш зволжених місцях буває заввишки 40—45 см, а на сухих, з розрідженим травостом — 10—15.

ОСОКА НИЗЬКА.
ОСОКА НИЗКАЯ.
CAREX HUMILIS LEYSS.

Родина Осокові.

Для північних степів характерні осоки, які у великій кількості доміщуються до злаків, що становлять основу травостою. Уже в кінці квітня — на початку травня, коли більшість рослин тільки відростає, осока низька цвіте; квітки її дрібненькі та непривабливі. Здерев'яніле короткорозгалужене кореневище утворює дуже щільні дерновини. Листки жорсткі, значно довші за тригранні гладенькі стебла. Піхви нижніх листків червонуватобурі. Три — п'ять колосків у суцвітті розсунуті. Росте на лучних степах і степових схилах північно-східного Степу, часто в Лісостепу, в світлих лісах Полісся, Карпат, Криму. Майже по всій Україні на пісках росте осока колхідська (*C. solhica* Gay), що є добрим закріплювачем пісків. До цвітіння, поки не зазрубють, осоки добре споживаються худобою. Взагалі степові осоки ніжніші і м'якші, ніж лучні і болотяні.

ПЕРЕЛОМНИК ВЕЛИКИЙ.
ПРОЛОМНИК БОЛЬШОЙ.
ANDROSACE MAXIMA L.

Родина Первоцвіті.

Серед розрідженого весняного травостою добре помітні зонтиковидні суцвіття переломника великого з дрібними рожевими або білими квітками. Рослина вкрита довгими білуватими волосками. Численні листки зібрані в прикореневій розетці. Квітконосних стрілок кілька. Віночок дорівнює чашечці або трохи довший за неї. Запилюються квітки тільки джмелями і метеликами, які своїм довгим хоботком можуть дістати нектар. Квіткам властива різностовпчатість — маточки бувають нижчі і вищі за тичинки. Комаха в квітці з низькою маточкою обсипається пилком з високих тичинок, а перелітаючи на квітку з високою маточкою, запилює її. Можливе й самозапилення. Нектар виділяється тільки в сонячну погоду. Від вологи він захищений тим, що трубочка віночка біля зіву сильно перетягнута. Краплі вологи не потрапляють у трубочку, їх не пропускає повітря, що міститься у віночку нижче перетяжки. Від легкого струсу рослини краплі води скочуються, і трубочка віночка знову відкрита для комах. Цвіте в квітні — травні. Однорічник. Звичайна рослина для степової зони і Криму.

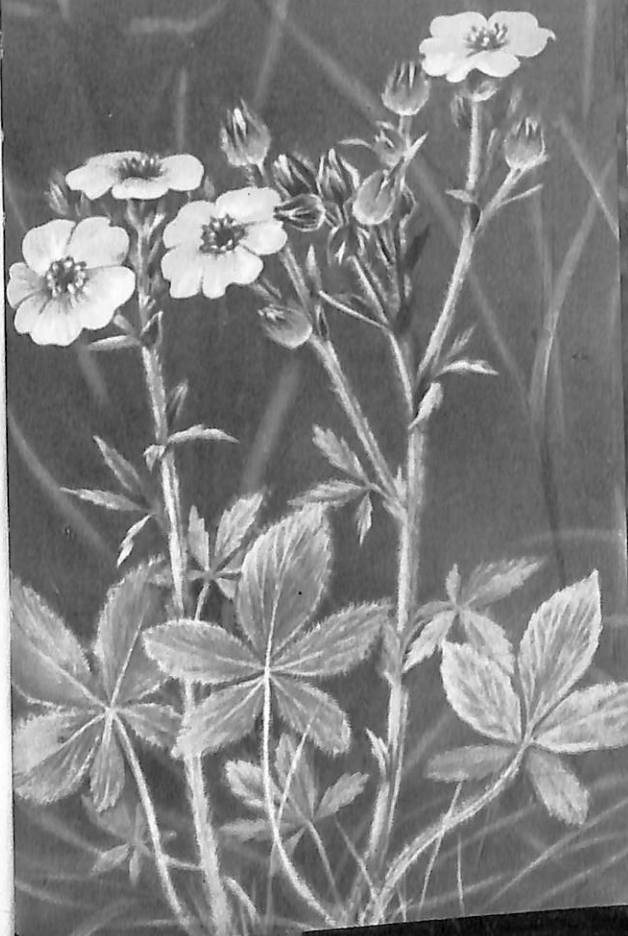

ПЕРСТАЧ АСТРАХАНСЬКИЙ.
ЛАПЧАТКА АСТРАХАНСКАЯ.
POTENTILLA ASTRACANICA JACQ.

Родина Розоцвіті.

Серед великої кількості представників цього роду, що ростуть на Україні, перстач астраханський виділяється своєю привабливістю. Рослина до 40 см заввишки, вкрита довгими білуватими волосками, має кілька прямих або висхідних стебел, що відходять від міцного кореневища. Прикореневі й нижні стеблові листки на довгих черешках, складаються з 5, іноді із 7 листочків, а верхні — з 3. Великі, до 3 см у діаметрі, квітки з блідожовтими пелюстками зібрані в густі півзонтики. Після плодоношення настає перерва у вегетації, а у вересні з'являються нові листки, які перезимовують. Росте перстач астраханський на бідних ґрунтах і сухих місцях — кам'янистих степах, пісках, відслоненнях різних порід. Іноді зустрічається в степовому травостой, але там він буває значно нижчий і з 1–2 стеблами. Південна рослина Степу і Криму, є в деяких південно-східних районах Лісостепу. Звичайна для Степу рослина перстач Шура (*Potentilla Schurii* Fuss. et Zimm.). Невисока, до 15 см, опушена, з прикореневою розеткою довгочерешкових листків. У степовому травостой зустрічається розсіяно і досить часто. Заходить у Лісостеп.

ПІВНИКИ НИЗЕНЬКІ.
ИРИС НИЗКИЙ. КАСАТИК.
IRIS PUMILA L.

Родина Півникові.

Не можна уявити собі весняного степу без красивих різноколірних, з безліччю відтінків квіток півника маленького. Білі, жовті, голубі, сині, фіолетові діляночки з квітучими рослинами виразно виділяються серед пожухлої торішньої трави. Від товстого розгалуженого кореневища півників відходять коротенькі, до 3 см стебла, з однією квіткою. Мечовидні прикореневі листки значно вищі за стебло (до 10 см), сизувато-зелені. Оцвітина 6-роздільна, з відхиленими зовнішніми листочками. 3-роздільний стовпчик з пелюсткоподібними дволопатевиими частками. Плід — велика коробочка, до 6 см завдовжки, сидяча, довгасто-яйцевидна, тригранна. Цвітуть півники в квітні — травні. Ніжні квітки цвітуть дуже короткий час. Запилюються комахами. Латинська назва роду походить від латинського слова «iris» — райдуга, завдяки красі і забарвленню квіток. Степова рослина, тільки зрідка трапляється на півдні Лісостепу. Росте на степах, кам'янистих місцях, сухих схилах. Рослина має період напівспокою в липні — серпні, а у вересні з'являються нові листки, які перезимовують.

ПІВОНІЯ ТОНКОЛИСТА, ВОРОНЕЦЬ.
ПИОН ТОНКОЛИСТНИЙ.
PAEONIA TENUIFOLIA L.

Родина Півонієві.

Навесні незабутнє враження справляють ділянки степу, на яких горять багрянцем квіток куртини півонії тонколистої. Це багаторічна трав'яниста рослина, до 50 см заввишки. Стебла її вкриті тричі розсіченими на нитковидні частки листками. На коренях є шишковидні потовщення — бульбокорені. Великі, до 8 см у діаметрі, поодинокі квітки складаються з 8—10 криваво-червоних пелюсток. У центрі квітки виділяються жовті пиляки численних тичинок з пурпурними нитками. На м'ясистому диску розміщується 2—8 маточок. Плоди, так звані листянки, повстисто-пухнасті, відігнуті. Розмножується насінням і кореневищами. Латинська назва роду походить від імені лікаря Пеона, що за давньогрецькою легендою лікував коренями цієї рослини. У Степу і на півдні Лісостепу росте на зниженнях, схилах північної експозиції, узліссях, рідше на підвищених місцях. Дуже декоративна рослина. Масове цвітіння її можна побачити лише в степових заповідниках і в малодоступних місцях у Криму. Через розорювання степів та хижацьке винищення на букети рослина стала рідкісною і занесена до Червоної книги УРСР.

ПІЩАНКА БІБЕРШТЕЙНА.
ПЕСЧАНКА БІБЕРШТЕЙНА.
ARENARIA BIEBERSTEINII SCHLECHT.

Родина Гвоздичні.

Серед багатого на квітучі трави червневого степу привертає увагу струнка рослина з ніжними білими віночками невеликих квіток. Її прямостояче голе стебло до 50 см заввишки вкрите парними лінійно-щетиновидними твердуватими листочками. Суцвіття складається з 1–5 півзонтиків, волотисте, з густо залозистоопушеними гілками. Квітки на досить довгих опушених квітконіжках; пелюсток 5, вони довші за чашечку, яка складається з п'яти широкоплівчастих по краю чашолистків. Цвіте в червні — липні. Плід — коробочка з дуже дрібним насінням. Одна рослина дає велику кількість насіння. Типова ксерофільна рослина південного Степу, але росте на степах і кам'янистих відслоненнях всієї степової зони. Зрідка трапляється на відкритих сухих місцях південної частини Лісостепу.

ПИРІЙ КОВИЛОЛИСТИЙ.
ПЫРЕЙ КОВЫЛЕЛИСТНЫЙ.
ELYTRIGIA STIPIFOLIA (CZERN.) NEVSKI.

Родина Тонконогові (Злакові).

Густі дерновини пирію ковилолистого з'єднуються короткими повзучими пагонами, і рослина утворює чисті зарості. Листки на голих стеблах спрямовані вгору, здебільшого щетиновидно згорнуті, нагадують ковилові (звідси видова назва). До 1 м заввишки, плодоносні стебла закінчуються тонким колосом. Зелені колоски сидять по одному, притиснені до осі колоса, складаються з 4—5 квіток. Колоскові луски тупо загострені. Пиляки до 6 мм завдовжки. Запилюються вітром. Цвіте в червні — липні. Зустрічається на степах, крейдяних і вапнякових відслоненнях у східній частині Лівобережного Степу і Лісостепу, а також у степовому Криму. Дуже рідкісна ендемічна рослина. Потребує охорони, занесена до Червоної книги СРСР. На степових схилах, рівнинних степових длянках, улоговинах росте пирій волосистий (*E. trichophora* (Link.) Nevski), у якого листки зверху довговолосисті і шорсткі, гострошерсті зісподу. Для Лівобережного Степу і Лісостепу рослина досить звичайна, в Правобережному Степу — рідкісна.

ПОЛИН ПОВЗУЧИЙ.
ПОЛЫНЬ ПОЛЗУЧАЯ.
ARTEMISIA REPENS PALL.

Родина Складноцвіті.

Серед степового травостою полин повзучий легко розрізнити завдяки білуватому шовковистому опушенню, що вкриває всю рослину, і міцному аромату. Рослина має довгі повзучі кореневища, від яких ідуть вегетативні пагони та квітконосні стебла. Листки двічіперистороздільні. Дрібні, трохи пониклі кошики зібрані в рідкуваті волоті. Одна рослина дає до 100 000 насінин. Цвіте в липні – серпні. Густе опушення і виділення ефірної олії захищає рослину від випаровування вологи, тому полин добре переносить посуху. Зустрічається на степових схилах, відслоненнях у Степу. У Лісостепу і на півдні Полісся – на сухих луках й узліссях. По відкритих місцях росте як бур'ян. Рослина дуже гірка. Це зумовлено вмістом у ній речовин абсінтину, артемізину, ефірної олії та деяких алкалоїдів. Тварини полин обходять. Але восени, після перших заморозків, полин ніби солодшає і споживається худобою. Значно зменшується гіркота і в сухому сіні. Слід зазначити, що за своєю поживністю полин перевищує злаки, бо містить до 20% білків (до сухої маси). З давніх-давен полин використовується в народній медицині: різноманітне застосування має і в науковій медицині.

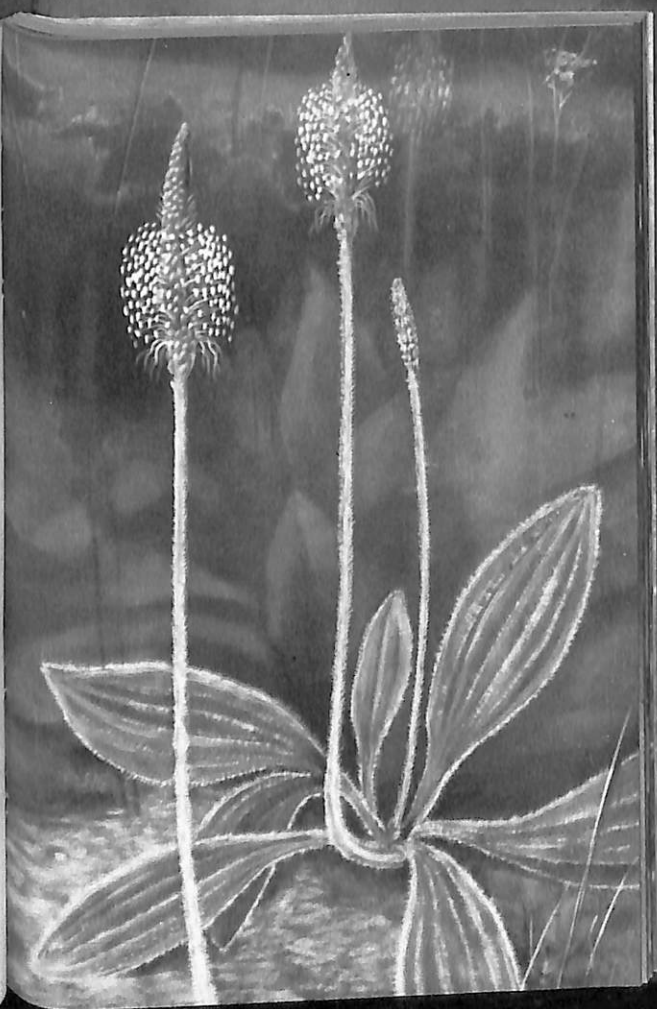

ПОДОРОЖНИК СТЕПОВИЙ.
ПОДОРОЖНИК СТЕПНОЇ.
PLANTAGO STEPPOSA KUPR.

Родина Подорожникові.

Подорожник степовий завжди присутній на степових шляхах, входить також до складу степового травостою. Рослина має стрижневий корінь. Листки, що утворюють прикореневу розетку, довгасто-еліптичні, з виразним паралельним жилкуванням, звужені в довгий черешок. І листки, і квітконосне стебло густоопушені, що захищає рослину від надмірного випаровування вологи. Дрібні, з білим віночком квітки утворюють циліндричний колос. Цвітіння починається з нижньої частини колоса. Цвіте з кінця травня до кінця серпня. Коли насіння досягає, коробочка зверху відкривається, і з неї висипаються десятки тисяч дрібненьких насінин. Вони липкі. Чіпляючись до взуття або до лап тварин, насінини переносяться на нові місця. Запилюється рослина вітром. Перехресному запиленню сприяє те, що пилляки і маточки досягають неодноразово. Іноді запилюється комахами. Пилок подорожника збирають бджоли. Складений жолобкоподібно черешок листка сприяє водопостачанню рослини: роса і дощова вода по жолобку стікають до потовщеного в шийці кореня. Рослина степових і кам'янистих схилів, рівнинних місць Степу і Криму, зустрічається в південній частині Лісостепу.

РІЗАК ЗВИЧАЙНИЙ.
РЕЗАК ОБЫКНОВЕННЫЙ.
FALCARIA VULGARIS BERNTH.

Родина Зонтичні.

Свою назвою рослина зобов'язана листкам. Вони тверді, шкірясті, складаються здебільшого з трьох вузьких серповидно зігнутих часток. Краї гостродрібнопилчасті. Коли вони підсихають, об них можна порізатися. Корінь у різака довгий, стрижневий, забезпечує рослину водою з глибоких шарів ґрунту. Рослина сизувато-зелена, без опушення. Прямостояче стебло до 50 см заввишки дуже розгалужене. Дрібні білі квітки зібрані в зонтики, яких багато, і вони утворюють майже щитковидну волоть. Цвіте різак у другій половині літа: в липні — серпні. Рослина дворічна. Належить до форми перекоти-поле. Ростає на відкритих місцях по всій Україні. Часто забур'янює посіви, росте біля доріг.

РОМАН НАПІВФАРБУВАЛЬНИЙ.
ПУПАВКА ПОЛУКРАСИЛЬНАЯ.
ANTHEMIS SUBTINCTORIA DOBRO CZ.

Родина Складноцвіті.

У сприятливі для рослини роки на більш-менш сухих степових місцях з розрідженим травостоем роман напівфарбувальний росте суцільними заростями, створюючи під час цвітіння жовтогарячий килим. Рослина багаторічна. На першому році життя утворює тільки розетку листків, квітконосні пагони з'являються на другий рік. Уся рослина сизувата від густого опушення. Розгалужені стебла бувають до 60 см заввишки. Листки двічіперисторозсічені із загорнутими всередину частками. На генеративних стеблах — поодинокі кошики, що складаються в щиток. Язичкові квітки в кошику золотисто-жовті. Рослина дає до 40 тисяч насінин. Серед густого травостою рослини часто мають нерозгалужене стебло. Цвіте довго: червень — вересень. Звичайна для відкритих місць всієї території України рослина. Часто віддає перевагу бідним ґрунтам відслонень, бере участь у перших стадіях заростання перелогів. Заслуговує на увагу як декоративна. Застосовується в народній медицині. Уся рослина, особливо квітки, здатна давати жовту фарбу.

РУТВИЦЯ МАЛА.
ВАСИЛИСТНИК МАЛЫЙ.
THALICTRUM MINUS L.

Родина Жовтецеві.

У степу трапляються темно-зелені куртинки рутвиці малої, у яких над великими тричотириперистими листками на високому стеблі підноситься вгору розлога волоть дрібних пониклих квіток. Оцвітина їх проста, чашечковидна, складається з чотирьох листочків. Численні повислі тичинки з довгими нитками, на яких від найменшого подиху вітру погойдуються пиляки, дуже прикрашають суцвіття, роблять його помітним для комах. У квітках рутвиці нектару немає, але комахи часто відвідують їх. Приваблює комах велика кількість пилку, який у суху погоду висипається з пиляків. Пиляки мають на верхівці вістря. Маточки численні. Плід збірний, складається з численних сім'янок. Рослина багаторічна, 50–100 см заввишки. На глибині 2–3 см міститься коротке кореневище, від якого відходять корені і кілька тонких довгих кореневищ, за допомогою яких рослина розмножується вегетативно. Стебла поодинокі. Відростати починають у другій половині квітня. Рослини зацвітають у кінці травня – в червні. Цвітіння триває близько трьох тижнів. У вересні – жовтні надземна частина рослини відмирає. Росте на степових луках, лучних степах, схилах, узліссях, по чагарниках майже по всій УРСР, крім Карпат.

РЯСТКА ФІШЕРОВА.
ПТИЦЕМЛЕЧНИК ФІШЕРА.
ORNITHOGALUM FISCHERIANUM KRASCH.

Родина Лілійні.

Нижніми білими квітками рястка Фішєрова провoджає весну і зустрїчає лїто — рослина цвіте в другїй половинї квітня — у травнї. Сизувато-зеленї лїнійнї прикореневї листки в неї коротшї за квітконосне стебло, яке буває до 35 см заввишки; закінчується воно китицею з 15—25 квіток. Білї листочки оцвітини мають посерединї вузьку зелену смужку. Шість тичинок на плоских нитках, стовпчик теж нитковидний. Плід — коробочка. Рослина належить до ефемероїдів, має яйцевидну цибулину. Серед степового травостою росте розсіяно. На відслоненнях, де рослинність розрїджена, займає цілї ділянки. Росте тїльки в південнїй частинї степової зони. Ендемік СРСР (зустрїчається тїльки в нашїй країні). Звичайною рослиною Степу є рястка Гуссона (*O. gussonii* Ten.), зустрїчається вона на відкритих місцях у Лїсостепу, зрїдка по чагарниках у Полїссї. Листки в неї однакової довжини з квітконосним стеблом, яке заввишки до 20 см. Рослина декоративна, має великї білї квіткї, зібранї в щитковидне суцвіття.

САМОСИЛ БІЛОПОВСТИСТИЙ.
ДУБРОВНИК БЕЛОВОЙЛОЧНЫЙ.
TEUCRIUM POLIUM L.

Родина Губоцвіті.

До утворення плодоносних пагонів рослина залишається приземкуватою, до 5 см заввишки. Помітною її робить білуватий колір від тонкоповстистого опушення. З появою плодоносних пагонів рослини досягають заввишки до 35 см. Цей багаторічний півкущик має здерев'янілі біля основи пагони і сидячі зарубчасті із загорненими донизу краями листки. Стрижневий корінь заглиблюється в землю до 1 м. Коренева система має багато бічних і додаткових коренів. Надземних пагонів розвивається до 25. Невеликі кремувато-білі квітки зібрані в кільця, які утворюють волотисто-щитковидне суцвіття на кінцях стебел. Двогубий віночок здається одногубим, бо верхня губа зростається з нижньою. Пагони, що виростають восени, перезимовують. Плід — чотиригорішковий. Цвіте майже місяць, у липні — серпні. Рослина характерна для кам'янистих степів, відслонень, приморських черепашкових пересипів. Зустрічається і на сухих степових місцях. Ростає в Степу, Криму, зрідка в південній частині Лісостепу.

СИНЯК РОСІЙСЬКИЙ.
СИНЯК РУССКИЙ.
ECHIUM RUSSICUM J. F. GMEL.

Родина Шорстколисті.

Над травами високо підносяться рівні суцвіття синяка російського. Рослина густо вкрита м'якими білуватими волосками і жорсткими довгими щетинками, які допомагають їй переносити посуху. Міцний веретеновидний корінь постачає воду з глибоких шарів ґрунту. Вузьколанцетні прикореневі листки зібрані густою розеткою, до основи вони звужені в черешки, стеблові лінійні листки — сидячі. Трубчасто-лійковидний пурпуровий віночок зовні опушений, 5-роздільна чашечка жорстковолосиста. Квітки зібрані в густі короткі завійки, що утворюють довге верхівкове колосовидне суцвіття. Рослина дворічна, цвіте в червні — серпні. Для степових і лісостепових районів — звичайна рослина. Росте групами, рідше поодинокі. Зустрічається на степових схилах, сухих луках, лісових галявинах, іноді в соснових лісах. Зрідка заходить у південну частину Полісся і в гірський Крим. Добра медоносна рослина. З кори коренів можна добувати карміново-червону фарбу.

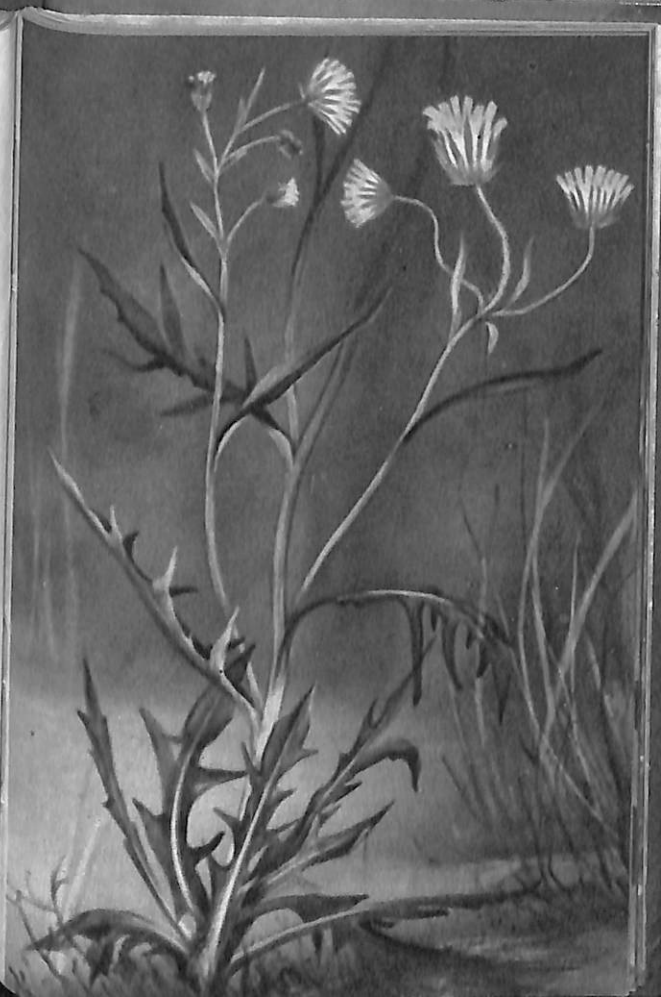

СКЕРЕДА ГАЛУЗИСТА.
СКЕРДА ВЕТВИСТАЯ.
CREPIS RAMOSISSIMA D'URV.

Родина Складноцвіті.

То поодинці, то утворюючи розріджені зарості, зустрічається в степу ця рослина. Стебло в неї пряmostояче, тонко-ребристе, дуже розгалужене від самої основи. Угорі опушене густо, нижче — розсіяне. Листки вузькі, із загорнутими донизу краями. Кошики з жовтими квітками утворюють досить густе вологисте суцвіття. Листочки обгортки вкриті щетинками. Веретеновидні сім'янки з білим блискучим чубком, що сприяє їхньому розповсюдженню. Рослина запилюється комахами, можливе самозапилення. Цвіте в травні — червні. Однорічна степова рослина, що росте тільки на крайньому півдні Степу. На бідних шебенястих ґрунтах виростає до 10—15 см, а на степових чорноземах — до 50 см заввишки.

СОКИРКИ ВОЛОТИСТІ.
ЖИВОКОСТЬ МЕТЕЛЬЧАТАЯ.
CONSOLIDA PANICULATA (HORT.) SCHUR.

Родина Жовтецеві.

У другій половині літа на степових ділянках синіють квітки сокирок. Прямостояче, до 80 см заввишки стебло розчепірено-розгалужене у верхній частині. Листки глибоко розсічені на вузько-лінійні часточки. Квітки неправильні, синьо-фіолетова пелюстка-нектарник біля основи витягнута в шпорку, вкладену в другу шпорку, утворену одним з п'яти чашолистків, забарвлених теж у синьо-фіолетовий колір. Нектар захований глибоко в шпорку, і дістати його можуть лише комахи з довгим хоботком — джмелі і бджоли. Шолом, утворений зрослими пелюстками, захищає пилок від дощу та роси. Квітки зібрані в рідкі китиці, що утворюють волотисте суцвіття. Цвіте в червні — липні, окремі квітучі рослини зустрічаються навіть у вересні. Звичайна для Степу рослина. Крім степових місць і кам'янистих схилів, оселяється на розорюваних ґрунтах. Забур'янює посіви пшениці і засмічує зерно, бо домагає одночасно з пшеницею. Ростає вздовж доріг, край лісосмуг; на перелогах, особливо на перших стадіях заростання, утворює часто суцільні зарості. Добрий медонос. Із квіток можна добувати синю фарбу, яку раніше застосовували для фарбування сукна.

СПОРИШ ПІСКОВИЙ.
ГОРЕЦ ПЕСЧАНИЙ.
POLYGONUM ARENARIUM WALDST. ET KIT.

Родина Гречкові.

Ніби рожевим серпанком вкриваються піщані степи під час масового цвітіння споришу піскового. Рослина має розчепірено-галузисті стебла з висхідними гілками. Лінійно-ланцетні листки до 4,5 см завдовжки. Квітки зібрані в пучки, які на кінцях пагонів утворюють гроноподібне суцвіття. Оцвітина з 5 білих або рожевих листочків. Тицинок від 4 до 8, стовпчиків — 2—3. Цвіте в липні — вересні. Плід — тригранний горішок. Росте переважно в південній частині УРСР на річкових пісках по Дніпру та Бугу.

СТОКОЛОС ПРИБЕРЕЖНИЙ.
КОСТЕР ПРИБРЕЖНИЙ.
ZERNA RIPARIA (REHM.) NEVSKI.

Родина Тонконогові (Злакові).

Значне місце в степових травостоях належить стоколосу прибережному — короткокореневищному злаку, що утворює пухкі дерновинки. Високе, до 100 см, стебло опушене під суцвіттям та у вузлах. Опушені довгими волосками і м'які довгі листки. Колоски, що складаються з 3—6 квіток, зібрані в прямостоячу вузьку волоть. Нижня квіткова луска з тонким остюком до 8 мм завдовжки. Цвіте в травні — червні. Рослина має період напівспкою, коли в найпосушливіший час, після плодоношення, відмирають генеративні пагони і більша частина вегетативних. Звичайна для Степу рослина, крім крайнього півдня, де зустрічається дуже рідко. Ростає в гірському Криму, зрідка — на півдні Лісо-степу. Добра кормова рослина.

СУНИЦІ ЗЕЛЕНІ, ПОЛУНИЦІ.
ЗЕМЛЯНИКА ЗЕЛЕНАЯ.
FRAGARIA VIRIDIS DUCH.

Родина Розоцвіті.

Усім відомі запашні, смачні й корисні ягоди суниць. Є суниці, які ростуть в Степу. На трав'янистих схилах, серед чагарників, на дні невеликих балок утворюють суцільні зарості суниці зелені. Трійчасті прикореневі листки на довгих черешках такої самої висоти, як і прямостоячі стебла — до 20 см. Білі квіткі до 2,5 см у діаметрі зібрані в щитковидне суцвіття. Запилюються квіткі комахами, але може відбуватися і самозапилення. Цвіте в травні — червні. Квіткі в хмарну погоду і на ніч поникають, що захищає пилок від дощу і роси. Після запилення квіткі залишаються пониклими, тому і плід пониклий. Плід — ягода, утворюється з випуклого квітколожа, яке розростається і стає м'ясистим і соковитим. У суниць зелених ягода округла, білувато-рожева, на тіньовій стороні плід зеленкуватий. Сім'янки ледве занурені в його м'якоть. Розповсюджуються суниці не тільки насінням, а й вегетативно, за допомогою довгих надземних пагонів, які, вкорінюючись, утворюють самостійні рослини. Суниці зелені ростуть майже по всій Україні, рідкі вони тільки в лісових районах. Назва роду походить від слова «*fragaria*» — духмяніти (завдяки запаху плодів). На Україні у дикому стані росте 4 види суниць.

ТАВОЛГА ЗВІРОБОЄЛИСТА.
СПИРЕЯ ЗВЕРОВОЕЛИСТНАЯ.
SPIREA HYPERICIFOLIA L.

Родина Розові.

Серед степових кущів таволга звіробоелиста — один з найбільш розповсюджених, особливо на кам'янистих ґрунтах, тому іноді її називають кам'яною таволгою. Рослина з коричневими, до 1,5 м заввишки, спрямованими догори стеблами, які в молодому стані бувають павутинистоопушені. Листки майже ланцетні, до 3 см завдовжки, загострені, до основи звужені в короткий черешок. Квітки з білими пелюстками; зібрані по 5—15 у пазушні сидячі зонтики, що біля основи мають розетку з 5—6 дрібних листочків. Цвіте в травні — червні, рясно вкриваючись квітками. Латинська назва роду походить від грецького слова *spreia* — вигин, виткий, завдяки прутковидним гнучким пагонам, з яких плели корзини. Видова назва свідчить про схожість листків таволги з листками звіробою. Рослина посухостійка. Легко розмножується насінням і вегетативно. Росте в південних і південно-східних районах Степу і Лісостепу. Займає схили балок, річкових долин; утворює зарості серед виходів гранітів, на кам'янистих відслоненнях. Часто культивують як декоративну рослину, використовують на живі огорожі, групові посадки. Добрий медонос.

ТЕРЕН СТЕПОВИЙ.
ТЕРН СТЕПНОЙ.
PRUNUS STEPPOSA KOTOV.

Родина Розові.

Справжньою прикрасою весняного, не дуже багатого на барви степу є квітучий терен степовий. Білий цвіт вкриває рослини, на яких немає листків або вони тільки-но починають з'являтися. Терен степовий — це розлогий куц з колючими гілками і темно-бурою корою. Молоді гілочки часто пухнасті; опушені й молоді листочки, які пізніше зберігають опушення тільки зісподу, принаймні вздовж жилки. Поодинокі, зрідка парні квітки з білим віночком сидять на опушених квітконіжках. Пелюсток і чашолистків по 5. Тичинок багато, маточка 1. Чорно-синій плід-кістянка кулястий, із сизою восковою поволокою, яка захищає його від намокання. Цвіте в квітні — травні. Кущі терну степового до 2 м заввишки, утворюють щільні непролазні зарості, частіше на положистих схилах, по балках. Плоди терну містять велику кількість вільних кислот і дубильних речовин, тому солодкими і їстівними стають після перших заморозків, коли в них збільшується кількість глюкози. З плодів терну виготовляють варення, використовують їх у народній медицині. Терен степовий — цінний медонос. З усіх видів терну він найкращий для полезахисних смуг і закріплення схилів.

ТОНКОНІГ ВУЗЬКОЛИСТИЙ.
М'ЯТЛИК УЗКОЛИСТНИЙ.
POA ANGUSTIFOLIA L.

Родина Тонконогові (Злакові).

Широко розповсюджений злак, один з основних компонентів степового травостою, особливо в північній частині степової зони. Утворює невеликі щільні дерновини, має повзуче коротке кореневище. Стебла до 80 см заввишки, прямі, іноді висхідні. Листки вузьколінійні, гладенькі, щетиновидно-згорнуті. Довгаста густа волоть з короткими гілочками. Колоски з 2–4 квіток. На нижній квітковій лусці помітні опушені жилки. Цвіте в червні — липні. В умовах степу, в період літньої спеки у рослини до мінімуму зменшується надземна частина — в середині літа в неї разом з листками відмирають біля основи плодоносні пагони. Але вегетація зовсім не припиняється, її продовжують наймолодші листочки, що з'являються в центрі прикореневої частини. Розмножується рослина вегетативно і насінням. У південних районах степу відіграє другорядну роль, а у північних — часто переважає. Панує на старих перелогах лучних степів, коли після надмірного випасання рослинність відновлюється. Добра кормова рослина.

ТЮЛЬПАН ШРЕНКА.
ТЮЛЬПАН ШРЕНКА.
TULIPA SCHRENKII REGEL.

Родина Лілійні.

Справжня прикраса травневого степу — рослина з великими червоними або жовтими (зрідка рожевими чи білими) квітками — тюльпан Шренка. Струнке стебло до 40 см заввишки, що підносить красуню-квітку, має 3–5 довгастих іноді по краю хвилястих листків. Шість листочків оцвітини розміщені у два ряди, біля основи вони часто з чорною або жовтою плямою. Трикутна маточка з трьома жовтими приймочками, 6 тичинок з темними пиляками. Плід — довгаста коробочка. Цвіте в першій половині травня. Типовий ефемероїд, до настання спеки дає плоди, у ґрунті зберігається до наступної весни у вигляді цибулини, яка досягає 3 см у діаметрі. Зустрічається на степових ділянках, кам'янистих відслоненнях, солонцях у Донецькому Лісостепу, Степу і Криму. Видову назву дано на честь ботаніка Шренка. Занесений до Червоної книги УРСР.

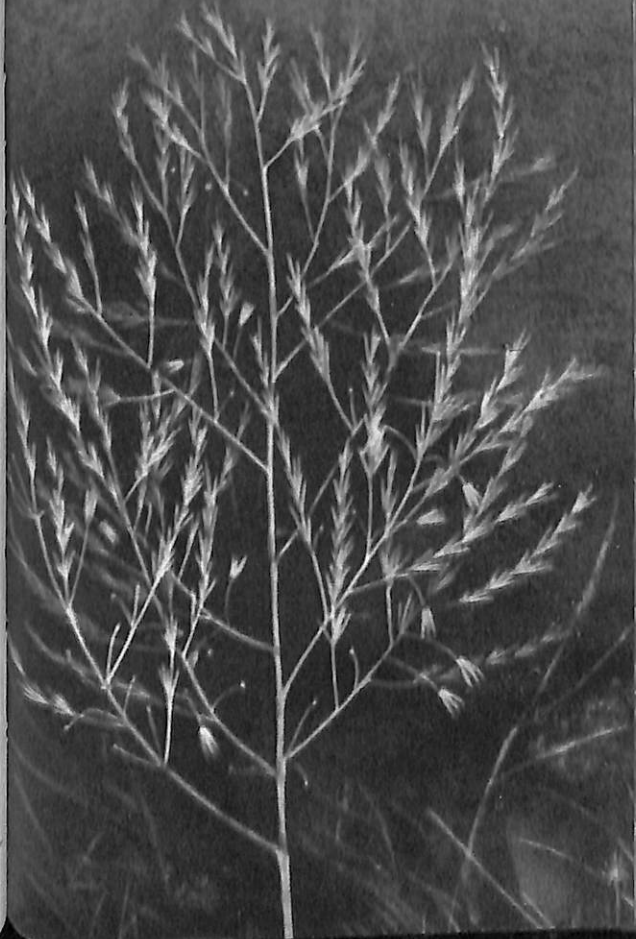

ХОЛОДОК БАГАТОЛИСТИЙ.
СПАРЖА МНОГОЛИСТНАЯ.
ASPARAGUS POLYPHYLLUS STEV.

Родина Лілійні.

Поодинці або купами росте в степу ця ажурна трав'яниста рослина, яка в кінці літа прикрашається червоними ягодами. Досить високе, 50–70 см завдовжки стебло прямо-стояче, дуже розгалужене, гладеньке й голе, як уся рослина. Листочки мають вигляд плівчастих лусочок, а голчасті утворення — це видозмінені стебла, так звані кладодії. Короткі і товстуваті, вони виходять пучечками по 3–5 з пазух дрібних лускуватих листочків. М'ясисте і товсте кореневище дає молоді пагони, які дуже швидко відростають. Рослини дводомні. Жовтуваті квітки найчастіше парні, мають довгі квітконіжки, містяться на гілках і по головній осі суцвіття. Жіночі квітки мають дзвоникувату оцвітину, чоловічі — трубчато-дзвоникувату. Цвіте в травні — липні. Плід — червона ягода. Рослина, крім Степу і Лісостепу, зустрічається на півдні Полісся. Росте на степових місцях, сухих луках, відслоненнях, переважно на схилах, біля кущів, по западинках.

ЦИМБОХАЗМА ДНІПРОВСЬКА.
ЦИМБОХАЗМА ДНЕПРОВСКАЯ.
CYMBOCHASMA BORYSTENICA
(PALL. EX SCHLECHT.) KLOK. ET ZOZ.

Родина Ранникові.

Дуже рідко зустрічається ця куциста багаторічна рослина, та її зарості у вигляді латочок рано навесні завжди привертають увагу завдяки золотавим квіткам. Рослина сіруватоповстиста від опушення, з дерев'янистим багатоголовчастим коренем, вкритим біля шийки короткими бурими лусками. Численні стебла 5–15 см заввишки, прості, прямостоячі, вкриті супротивними лінійноланцетними листками. Досить великі, до 3 см, квітки на коротких квітконіжках сидять у пазухах нижніх листків. Віночок жовтий, зовні білувато-пухнастий. У нього довга трубочка і двогубий відгин. Верхня шоломоподібна губа захищає тичинки від вологи, нижня — 3-лопатева. Цвіте в квітні — травні. Плід — коробочка. Росте на сухих степових місцях, кам'янистих схилах і ярах серед розрідженого травостою. Цінна для науки рослина, дійшла до нас з далеких геологічних часів (релікт). Зустрічається в кількох місцях Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської, Миколаївської і Кримської областей (ендемік півдня України). За межами України зустрічається в Сальських степах. Рослина потребує охорони. Її занесено до Червоної книги УРСР і СРСР.

ЦМИН ПІСКОВИЙ.
ЦМИН ПЕСЧАНЫЙ.
HELICHRYSUM ARENARIUM (L.) DC.

Родина Складноцвіті.

Коли через нестерпну літню спеку і нестачу вологи степ втрачає яскраві барви, привертають увагу золотаві клубочки квітучого цмину. Шорстке, ніби неживе, стебло, вузькі сіруваті, повстисті листки дають змогу рослині переносити посуху. Від міцного здерев'янілого розгалуженого кореневища відходить кілька прямостоячих, з сидячими листками стебел 10–30 см заввишки. Майже кулясті невеличкі кошики зібрані на верхівках стебел у щільні щитки. Листочки обгортки в кошиків розміщені черепичасто, забарвлення в них — від світло-жовтого до яскраво-оранжевого. Рослина зберігає вигляд квітучої і після цвітіння, тому називають її безсмертником. Починає цвісти в червні і цвіте до жовтня. Латинська назва рослини складається з грецьких слів *helios* — сонце і *chrysis* — золотий. Цмин пристосований до скрутних умов існування. Росте на пісках, кам'янистих степах, сухих степових схилах, відслоненнях. Цінна лікарська рослина. Використовуються кошики, які треба акуратно зрізувати, бо під час обривання можна пошкодити рослину.

ЧЕБРЕЦЬ МАРШАЛЛА.
ТИМЬЯН МАРШАЛЛА.
THYMUS MARSCHALLIANUS WILLD.

Родина Губоцвіті.

На відкритих сухих степових місцях серед розрідженого травостою росте чебрець Маршалла. Під час цвітіння, яке триває з травня до липня, він утворює суцільні лілово-рожеві плями. Це багаторічна рослина з дерев'янистими, тонкими, але міцними лежачими стеблами. Пагони, що підносяться вгору, бувають до 25 см заввишки. Дрібні квітки зібрані у видовжене, переривчасте в нижній частині суцвіття з волохатою віссю. Віночок ледь висувається з густо опушеної чашечки. Листочки дрібні, шкірясті. Рослина дуже запашна, особливо це відчувається перед сильними зливами. Назва виду дана на честь відомого вітчизняного ботаніка Ф. К. Маршалла Біберштейна. Росте на відкритих місцях, схилах і відслоненнях у Степу (крім західних районів і крайнього півдня), по узліссях у Лісостепу. Чебрець багатий на ефірну олію, тому широко застосовується в парфюмерії і фармакопеї. Дуже популярна рослина в народній медицині. Наукова медицина використовує чебрець для приготування препарату від кашлю — пертусину. Ефірна олія рослини входить до складу кращих зубних паст та еліксирів. Як пряна рослина використовується при консервуванні.

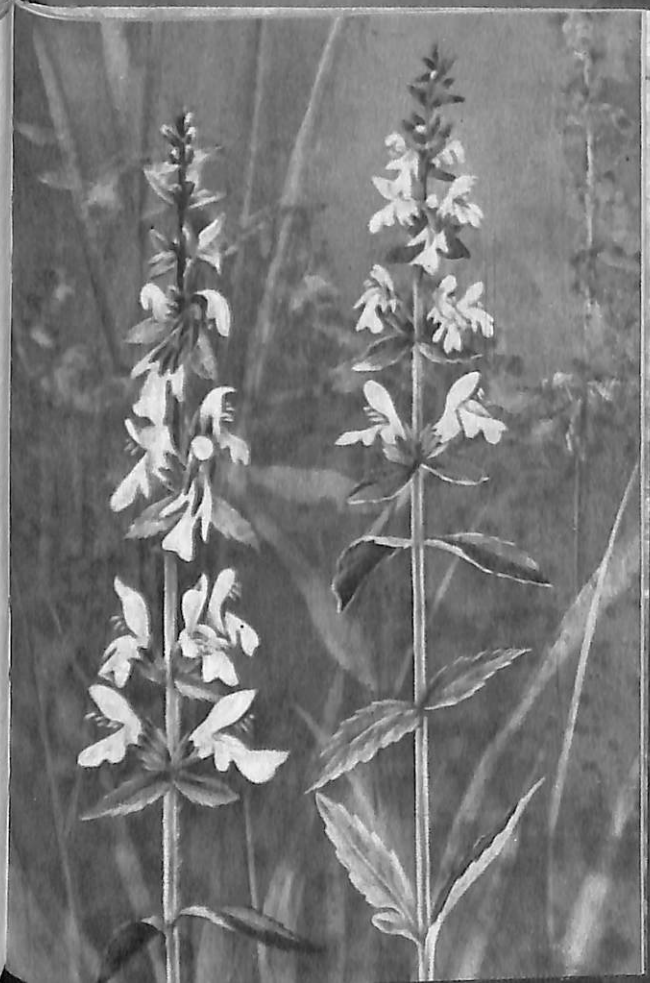

ЧИСТЕЦЬ ТРАНСІЛЬВАНСЬКИЙ.
ЧИСТЕЦЬ ТРАНСИЛЬВАНСКИЙ.
STACHYS TRANSSILVANICA SCHUR.

Родина Губоцвіті.

У середині літа зацвітає досить висока, до 1 м заввишки рослина — чистець трансільванський. Кілька підведених розгалужених угорі стебел її прикрашені кільцями з жовтуватих квіток, розміщених у пазухах верхніх листків. Стебла в нижній частині білувато-шерстисті од відстовбурчених волосків, угорі вони опушені по всіх чотирьох гранях. Супротивні листки з виразним жилкуванням поступово звужуються до верхівки стебла. Віночок двогубий, жовтуватий з бурувато-пурпуровими краями верхньої губи. Нижня губа — 3-лопатева з виймчастою середньою лопаттю, верхня — суцільна. Якщо не відбулося перехресного запилення, в кінці цвітіння приймочки загинаються донизу, торкаються довгих тичинок, рослина самозапилюється. Для Степу і Лісостепу рослина звичайна, зрідка зустрічається в Криму. Росте на рівнинах та схилах, кам'янистих відслоненнях і пісках, по галявинах і узліссях.

ШАВЛІЯ ПОНИКЛА.
ШАЛФЕЙ ПОНИКШИЙ.
SALVIA NUTANS L.

Родина Губоцвіті.

Над сивими хвилями ковили на високих стеблах погойдуються схилені темно-сині суцвіття шавлії пониклої, яку ще називають бабкою. Поодинокі, іноді нечисленні, стебла шавлії пониклої звичайно безлисті. Листки розвинені лише прикореневі, досить великі, зморшкуваті, зісподу сірватоопушені, по краю подвійнозარубчасті, з довгим черешком. Віночок двогубий, з видовженою і відігнутою назад верхньою губою. Під верхньою губою ховаються дві тичинки, кожна закріплена як важіль, довге плече якого закінчується пиляком, а коротке — лопаттю, яка закриває вхід у трубочку квітки. Сідаючи на нижню губу, щоб дістатися до нектару на дні квіткової трубки, комаха натискає на нижню частину тичинки, приводячи у рух важіль, і обсіпається пилком. Перелітаючи на іншу квітку, комаха запилює її. Квітки шавлії зібрані в кільця по 4—6. Цвіте з травня до липня. Плід — чотиригорішок. Рослина досить посухостійка. Має добре розвинені корені, до 2 м. Одна з найпоширеніших степових рослин. Латинська назва роду походить від латинського слова «salvare» — допомагати (деякі види мають лікувальне значення), «nutans» (лат.) — пониклий.

ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ НАЗВ РОСЛИН

Айстра заміщуюча 8
 Астрагал еспарцетний 10
 А. пухнастоквітковий 12
 Безсмертки однорічні 14
 Белевалія сарматська 16
 Бобчук 114
 Бородач звичайний 18
 Брандушка різноколірна 20
 Вероніка австрійська 22
 В. степова 24
 Вишня кушова 24
 В. степова 26
 Воловик Гмеліна 28
 Волошка несправжньошкіряста 30
 В. Талієва 32
 Воронець 132
 В'язіль барвистий 34
 Гадючник шестипелюстковий 36
 Гармала звичайна 38
 Гвоздика Андржеєвського 40
 Гвоздика біла 42
 Гіацинтик білий 44
 Глід обманливий 46
 Головатень руський 48
 Гоніолімон татарський 50
 Горицвіт весняний 52
 Г. волзький 54
 Гострокильник волосистий 56
 Громовик різноколірний 58
 Грудниця волохата 60
 Деревій шетинистий 62
 Дзвоники алтайські 64
 Дивина східна 66
 Д. фіолетова 68
 Елізанта липуча 70
 Еспарцет донський 72
 Жабриця степова 74
 Житняк гребінчастий 76

Жито дике 78
 Жовтець скіфський 80
 Залізник бульбистий 82
 З. колючий 84
 Звіробій стрункий 86
 Зірочки цибулинконосні 88
 Калофака волзька 90
 Карагана кушова 92
 Катран татарський 94
 Келерія гребінчаста 96
 Кермек широколистий 100
 Ковила волосиста 102
 К. Лессінга 104
 Королиця звичайна 98
 Костриця борозниста 106
 Котяча м'ята дрібноквіткова 108
 Люцерна румунська 110
 Льон австрійський 112
 Мигдаль низький 114
 Миколайчики польові 116
 М. приморські 116
 М. сині 116
 Молочай степовий 118
 Незабудка дрібноцвіта 120
 Органта жовта 122
 Осока колхідська 124
 О. низька 124
 Переломник великий 126
 Перстач астраханський 128
 П. Шура 128
 Півники низенькі 130
 Півонія тонколиста 132
 Пішанка Біберштейна 134
 Пирій волосистий 136
 П. ковилолистий 136
 Полин повзучий 138
 Полуниця 162
 Подорожник степовий 140
 Різак звичайний 142
 Роман напівфарбувальний 144
 Рутвиця мала 146
 Рястка Гуссона 148
 Р. Фішєрова 148
 Самосил білоповстистий 150
 Сinya російський 152
 Скерєда галузиста 154

Сокирки волотисті 156
Спориш пісковий 158
Стоколос прибережний 160
Суниця зелені 162
Таволга звіробоелиста 164
Терен степовий 166
Типчак 106
Тирса 102
Тонконіг вузьколистий 168
Тюльпан Шренка 170
Холодок багатолістий 172
Цимбохазама дніпровська 174
Цмин пісковий 176
Чебрець Маршалла 178
Чистець трансільванський 180
Шавлія поникла 182

УКАЗАТЕЛЬ РУССКИХ НАЗВАНИЙ РАСТЕНИЙ

Адонис 52
Анхуза Гмелина 28
Астра замещающая 8
Астрагал пушистоцветковый 12
А. эспарцетный 10
Беллевалия сарматская 16
Бессмертник однолетний 14
Бобовник 114
Бородач обыкновенный 18
Боярышник обманывающий 46
Брандушка разноцветная 20
Василек ложнокожистый 30
В. Талиева 32
Василистник малый 146
Вероника австрийская 22
В. степная 24
Вишня кустарниковая 26
В. степная 26
Вязель пестрый 34
Гармала обыкновенная 38
Гвоздика Андржеевского 40
Г. бледная 42
Гиацинтник бледный 44
Гониолимон татарский 50
Горец песчаный 158

Горицвет весенний 52
Г. волжский 54
Грудница шерстистая 60
Гусиный лук луковичконосный 88
Дубровник беловойлочный 150
Жабрица степная 74
Живокость метельчатая 156
Житняк гребенчатый 76
Зверобой стройный 86
Земляника зеленая 162
Зопник клубненосный 82
З. колчугий 84
Ирис низкий 130
Калофака волжская 90
Карагана кустарниковая 92
Касатик 130
Катран татарский 94
Келерия гребенчатая 96
Кермек широколистный 100
Ковыль волосистый 102
К. Лессинга 104
Колокольчики алтайские 64
Коровяк восточный 66
К. фиолетовый 68
Костер прибрежный 160
Котовник мелкоцветковый 108
Лабазник шестилепестный 36
Лапчатка астраханская 128
Л. Шура 128
Лен австрийский 112
Лютик скифский 80
Люцерна румынская 110
Миндаль низкий 114
Молочай степной 118
Мордовник русский 48
Мятлик узколистный 168
Незабудка мелкоцветная 120
Овсяница бороздчатая 106
Оносма разноцветная 58
Органта желтая 122
Осока колхидская 124
О. низкая 124
Остролодочник волосистый 56
Песчанка Биберштейна 134
Пион тонколистный 132
Подорожник степной 140

Полынь ползучая 138
Поповник обыкновенный 98
Проломник большой 126
Птицемлечник Гуссона 148
П. Фишера 148
Пупавка полукрасильная 144
Пырей волосистый 136
П. ковылелистный 136
Резак обыкновенный 142
Рожь дикая 78
Синеголовник полевой 116
С. приморский 116
С. синий 116
Синяк русский 152
Скерда ветвистая 154
Спаржа многолистная 172
Спирея зверобоелистная 164
Терн степной 166
Тимьян Маршалла 178
Типчак 106
Тысячелистник щетинистый 62
Гюльпан Шренка 170
Цимбохазма днепровская 174
Цмин песчаный 176
Чистец трансильванский 180
Шалфей поникший 182
Эливанта липкая 70
Эспарцет донской 72

ПОКАЖЧИК ЛАТИНСКИХ НАЗВ РОСЛИН

Achillea setacea Wald. et Kit. 62
Adonis vernalis L. 52
A. wolgensis Stev. 54
Agropyron pectinatum (Bieb.) Beauv. 76
Amygdalus nana L. 114
Anchusa gmelini Ledeb. 28
Anchusa maxima L. 126
Androsace maxima L. 126
Anthemis subtinctoria Dobroc. 144
Arenaria Biebersteinii Schlecht.
Artemisia repens Pall. 138
Asparagus polyphyllus Stev. 172
Aster amelloides Bess. 8
Astragalus onobrychis L. 10

A. pubiflorus DC. 12
Bellevalia sarmatica (Pall.) Woron. 16
Botriochloa ischaemum (L.) Keng. 18
Bulbocodium versicolor (Ker.-Gawl.) Spreng. 20
Calophaca vulgarica (L. f.) Fisch. 90
Campanula altaica Ledeb. 64
Caragana frutex C. Koch. 92
Carex colchica Gay. 124
C. humilis Leyss. 124
Centaurea pseudocoriacea Dobroc. 30
C. taliewii Kleop. 32
Cerasus fruticosa (Pall.) C. Woron. 26
Consolida paniculata (Hort.) Schur. 156
Coronilla varia L. 34
Crambe tatarica Sebeök 94
Crataegus fallacina Klok. 46
Crepis ramosissima D'Urv. 154
Cymboclasma borysthenica (Pall. ex Schlecht.) Klok. et Zoz 174
Dianthus andrzejowskianus (Zapal.) Kulcz. 40
D. pallens Sibth. et Smith. 42
Echinops ritro L. 48
E. ruthenicus Bieb. 48
Echium russicum J. F. Gmel. 152
Elisanthe viscosa (L.) Rupr. 70
Elytrigia stipifolia (Czern.) Nevski 136
E. trichophora (Link.) Nevski 136
Eryngium campestre L. 116
E. maritimum L. 116
E. planum L. 116.
Euphorbia stepposa Zoz 118
Falcaria vulgaris Bernth. 142
Festuca sulcata (Hack.) Nym. 106
Filipendula hexapetala Gilib. 36
Fragaria viridis Duch. 162
Gagea bulbifera (Pall.) Roem. et Schult. 88
Goniolimon tataricum (L.) Boiss. 50
Goniolimon arenarium (L.) DC. 176
Helichrysum arenarium (L.) DC. 176
Hyacinthella leucophaea (C. Koch) Schur 44
Hypericum elegans Steph. 86
Iris pumila L. 130
Koeleria cristata (L.) Pers. 96
Leucanthemum vulgare Lam. 98
Limonium latifolium (Smith.) Kuntze 100
Linosyris villosa DC. 60
Linum austriacum L. 112

Medicago romanica Prod. 110
Myosotis micrantha Pall. 120
Nepeta parviflora Bieb. 108
Onobrychis tanaitica Spr. 72
Onosma polychroma Klok. 58
Ornithogalum fischerianum Krasch. 148
O. gussonii Ten. 148
Ornithogalum lutea (L.) Kern. 122
Oxytropis pilosa DC. 56
Paeonia tenuifolia L. 132
Phlomis pungens Willd. 84
Ph. tuberosa L. 82
Peganum harmala L. 38
Plantago stepposa Kupr. 140
Poa angustifolia L. 168
Polygonum arenarium Waldst. et Kit. 158
Potentilla astracana Jacq. 128
P. schurii Fuss. et Zimm. 128
Prunus stepposa Kotov 166
Ranunculus scythicus Klok. 80
Salvia nutans L. 182
Secale silvestre Host. 78
Seseli campestre Bess. 74
Spirea hypericifolia L. 164
Stachys transsilvanica Schur 180
Stipa capillata L. 102
S. lessingiana Trin. et Rupr. 104
Teucrium polium L. 150
Thalictrum minus L. 146
Thymus marschallianus Willd. 178
Tulipa schrenkii Regel 170
Verbascum orientale Bieb. 66
V. phoeniceum L. 68
Veronica austriaca L. 22
V. steppacea Kotov 24
Xeranthemum annuum L. 14
Zerna riparia (Rehm.) Nevski 160

Лидия Семеновна Панова,
Вера Викторовна Протопопова

Степные растения
(на украинском языке)

Издательство «Радянська школа», 252053.
Київ, Ю. Коцюбинського, 5

Зав. редакцією біології і хімії
Н. І. Зайченко

Редактор Л. Г. Кульчицька
Літредактор Л. П. Фалінська

Художній редактор І. О. Савчук

Малюнки і оформлення
художника М. М. Усова

Технічний редактор А. Г. Фрідман

Коректори Г. П. Наказнюк, С. Л. Фурман

Інформ. бланк № 2730

Здано до набору 04.10.82. Підписано до
друку 07.01.83. БФ 04605. Формат 70 × 108/64
Папір № 1, офсетний. Гарнітура конкорд.
Спосіб друку офсетн. Умовн. арк. 4,2 + 0,08
форзац. Умовн. фарбо-відб. 17,12. Обл.
видавн. арк. 6,44 + 0,14 форзац. Тираж
80 000 пр. Видавн. № 27580. Зам. № 3-88.
Ціна 70 к.

Видавництво «Радянська школа», 252053.
Київ, Ю. Коцюбинського, 5.

Віддруковано з позитивів Головного підприємства
РВО «Поліграфкнига» на Київській книжковій фаб-
риці «Жовтень». 252053, Київ-53, вул. Артема, 25.

Панова Л. С., Протопопова В. В.
П16 Степові рослини.— К.: Рад.
школа, 1983.—190 с., іл.

В опр.: 70 к. 80 000 пр.

У книжці описано типові степові рослини України. Виділено характерні особливості їх будови, пристосованість до навколишнього середовища. Підкреслено необхідність охорони степових рослин. Розрахована на учнів середнього та старшого шкільного віку, на любителів природи.

П 4802020000-172 366-82
М210(04)-83

28.5

